

Beschouwingen over het verband tusschen het burgerlijk recht en de staathuishoudkunde

<https://hdl.handle.net/1874/297000>

17
BESCHOUWINGEN

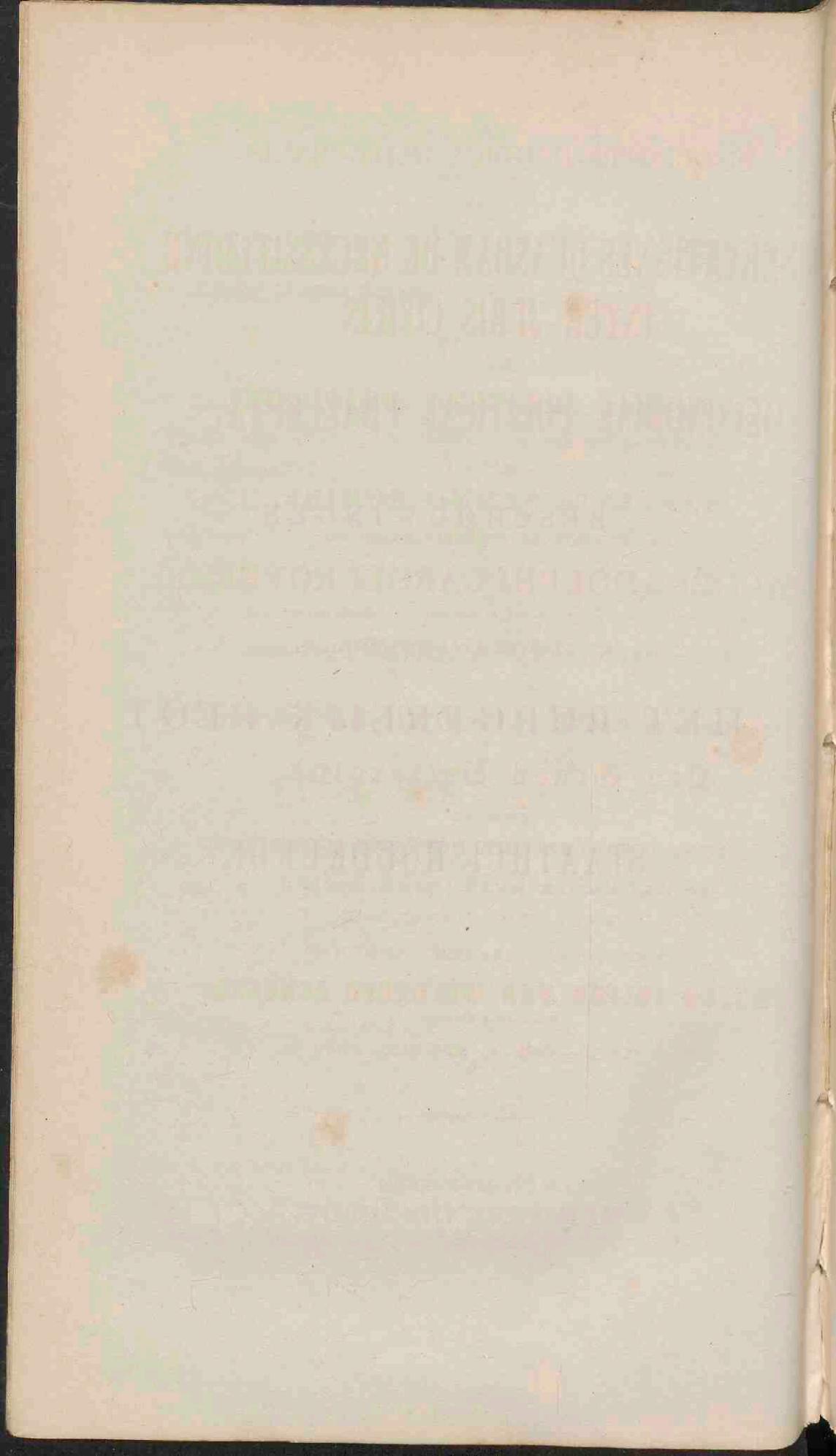
OVER

HET VERBAND TUSSEN

HET BURGERLIJK REGT

EN DE

STAATHUSHOUDKUNDE.

DISQUISITIO JURIDICA INAUGURALIS

CONTINENS

OBSERVATIONES QUASDAM DE NECESSITUDINE
INTER JURIS CIVILIS

ET

OECONOMIAE POLITICAE PRAECEPTA,

QUAM,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

JACOBI ADOLPHI CAROLI ROVERS,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. ET JUR. ROM. ET HOD. DOCT. IN FAC. LITTERARIA PROF. ORD.,

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus,

SUMMISQUE

IN JURE ROMANO ET HODIERNO HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

WILCO JULIUS VAN WELDEREN RENGERS,

Leoardia-Frisius.

A. D. XV M. JUNII, A. MDCCCLXI, HORA II.

TRAJECTI AD RHENUM

P. W. VAN DE WELJER, TYPIS MANDAVIT,

MDCCCLXI.

THE NATIONAL ARCHIVES

SECRETARIES OF THE ARMY

1862

OFFICIAL RECORDS

OF THE ARMY

AND

NAVY

1862

BY

W. J. WILSON

AND

W. J. WILSON

WILSON

1862

1862

1862

BESCHOUWINGEN

OVER HET

VERBAND TUSSCHEN

HET BURGERLIJK REGT

EN DE

STAATHUISHOUDKUNDE.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

DOOR

W. J. VAN WELDEREN RENGERS.

UTRECHT.

P. W. VAN DE WEIJER.

1861.

RESEARCH REPORT

1950

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DEPARTMENT OF CHEMISTRY

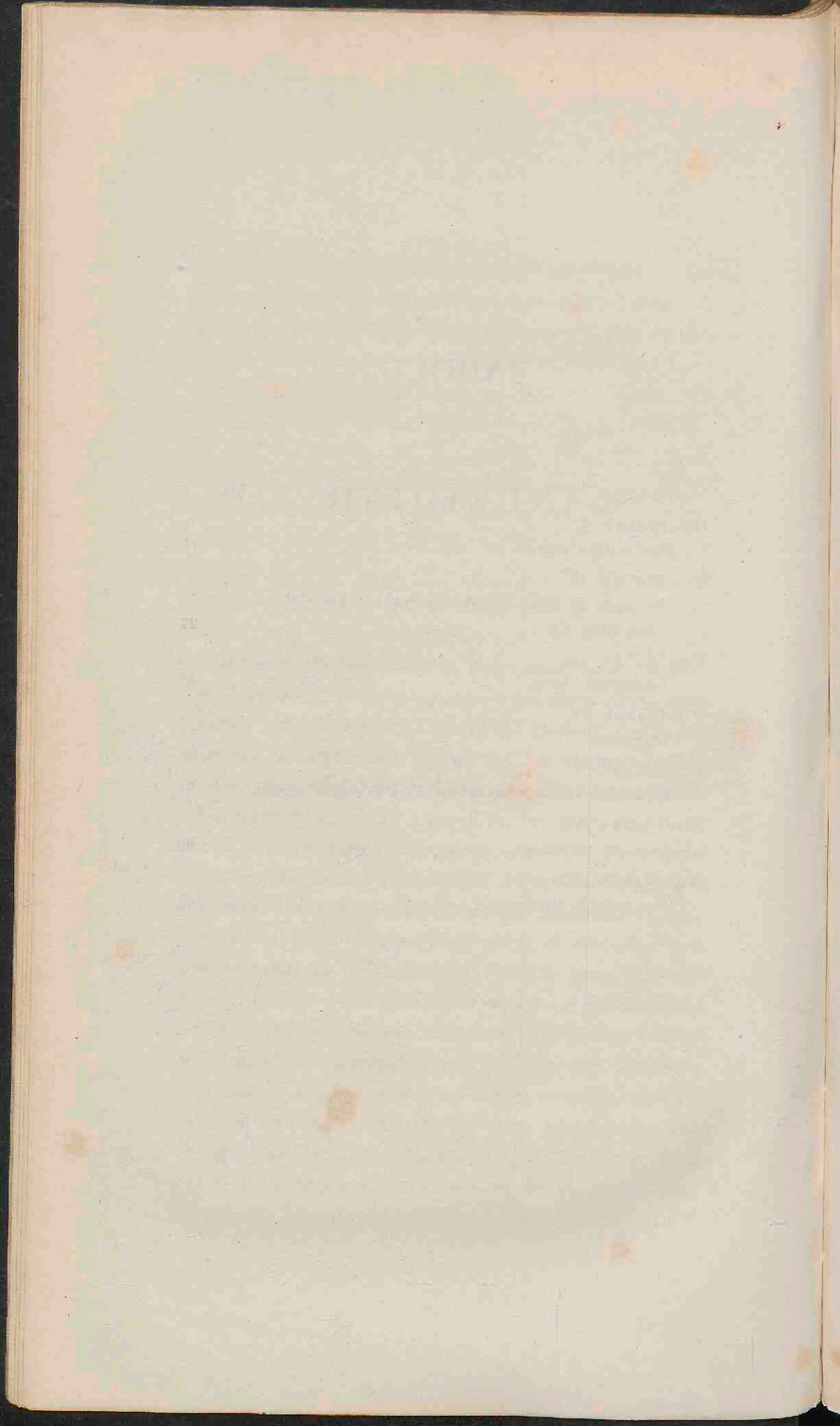
REPORT NO. 100

BY J. H. GOLDSTEIN

1950

INHOUD.

Inleiding	blz.	1
Hoofdstuk I.		
Persoonlijke regten	„	13
Hoofdstuk II.		
Het regt in zijne betrekking tot het huwelijk en het huisgezin	„	27
Hoofdstuk III.		
Vermogens regten	„	45
Hoofdstuk IV.		
Eigendom	„	51
Hoofdstuk V.		
Beperking van den eigendom door zakelijke regten. „		81
Hoofdstuk VI.		
Bezit en verjaring	„	96
Hoofdstuk VII.		
Het zakelijk crediet.	„	107

INLEIDING.

Reeds lang is de strijd tusschen het vroegere natuurregt en de historische regtsopvatting ten voordeele van het laatste beslist, en hebben juistere inzichten omtrent den oorsprong en het wezen des regts de abstracte theoriën van vroegere eeuwen ter zijde doen zetten. Doch hoe groot de verdiensten van de historische regtschool ook te dezen opzichte zijn mogen, toch is het aan gegronnen twijfel onderhevig, of de leer van HUGO geheel voldoende is, om het wezen van het bestaande regt volkomen te doen begrijpen, en of zij wel eenigermate in staat is, om de grondslagen tot eene verdere ontwikkeling des regts te leveren.

Niet geheel ten onregte is aan de historische school verweten, dat hare regtsopvatting eene fatalistische is, die het volksbewustzijn tot eenen onfeilbaren schepper des regts maakt en geen enkel criterium aan de hand geeft, waardoor men de morele noodwendigheid van de willekeur in de uitspraken van dat bewustzijn kan onder-

scheiden, en toch levert de geschiedenis zelve er het bewijs van, dat tallooze wetten en gewoonten hun ontstaan verschuldigd zijn aan lage driften, bekrompen inzichten of baatzuchtige oogmerken; dat sommige regtsinstellingen een zegen, andere een vloek voor de menschheid zijn geweest. VON SAVIGNY zelf was niet blind voor de gevaren eener te eenzijdige historische regtsbeschouwing, en evenzeer waarschuwt hij voor de dwaling van hen, die „den Inhalt des Rechts als einen zufälligen und gleichgültigen auffassten und sich mit der Wahrnehmung der Thatsache als solcher begnügten” en daardoor „allen höheren Beruf in dem Recht verkennen” als tegen de theoriën „die durch Aufstellung eines über allen positiven Rechten schwebenden Normalrechts, dem Recht alles Leben überhaupt entziehen. 1)”

Doch juist voor die eenzijdigheid heeft de historische school zich niet genoegzaam weten te wachten. Voorzeker deed zij eene belangrijke schrede tot de juiste waardering van het regt, toen zij het erkende als een product van het zich historisch ontwikkelend volksbewustzijn, maar voor de wetenschap is het niet genoeg het standpunt te kennen, waarop men gekomen is, en den weg, welken men afgelegd heeft; ook het doel, waarnaar men zich tot verdere ontwikkeling te rigten heeft, moet haar niet onbekend zijn. 2) Wij toonen onzen eerbied voor het verledene niet door blindelings aan zijne uitspraken te ghoorzamen, maar door op de grondslagen,

1) v. Savigny, System des heut. R. R. I., p. 52.

2) Le droit veut être étudié dans ce qu'il est, et dans ce qu'il doit être. Renouard Droit Industriel, p. 10.

welke de vaderen gelegd hebben, volgens vaste beginsels verder te bouwen en, dankbaar voor hetgeen zij deden, ook voor de toekomst het onze te doen. Doch zoo in dit opzigt de zuiver historische regtsstudie onvoldoende blijkt, niet minder is zij dat voor de verklaring van het bestaande regt. Men verwijt deze eeuw, dat zij niets gelooft wat niet als het ware met de handen tastbaar is, en ook het regt heeft van dat ongeloof menigen aanval te verduren gehad. Het behoeft dus verdedigingsmiddelen, die ook voor dien strijd passen, doch die noch de geschiedenis noch het volksbewustzijn aan de hand geeft; eigendom, erfregt en zoovele andere regtsinstituten hebben eenen hechteren grondslag dan hun historisch bestaan, en niet het *bewijs*, maar de *bevestiging* hunner regtmatigheid moet men in de geschiedenis zoeken.

Onderscheidene pogingen zijn in de laatste jaren aangewend, om de leemte in de historische regtsopvatting te vervullen, en in de werken van LEIST, JHERING en AHRENS zijn daartoe merkwaardige bijdragen geleverd. Het is mijn doel niet een oordeel over hunnen arbeid uit te spreken; alleen moet ik op eene omstandigheid wijzen, die, met het oog op het onderwerp dat ik behandelen zal, belangrijk genoemd kan worden, namelijk dat allen in meerdere of mindere mate op het hooge gewigt van de studie der *levensbetrekkingen* voor de juiste kennis en ontwikkeling des regts gewezen hebben. 1) Ik heb het dus niet overbodig geacht, in deze inleiding

1) Eene uiteenzetting van de gevoelens der genoemde schrijvers vindt men bij Hingst: *Proeve eener geschiedenis der historische school*, Amst. 1859.

kortelijk de verhouding van het regt tot het leven uiteen te zetten, ten einde daaruit de waarde van de kennis des maatschappelijken levens en der verschillende betrekkingen, waartoe het aanleiding geeft, voor de regts-wetenschap af te leiden, waarna ik meer in het bijzonder de staathuishoudelijke betrekkingen in hun verband met het regt zal behandelen.

De menschelijke zamenleving is geen product van willekeur of toeval; zij is het noodzakelijke middel voor den mensch, om aan zijne individuele onvolmaaktheid te gemoet te komen, en het maatschappelijk verkeer is eene gestadige wisseling van diensten, waarbij in den regel ieder mensch meer ontvangt dan hij zelf terug geeft. Stelt de mensch zich in zijn leven ten doel, om zijnen stoffelijken, zedelijken of verstandelijken toestand te verbeteren, de bestemming der maatschappij is, om door de zamenwerking van allen, voor ieder de bereiking van zijn levensdoel mogelijk te maken. Het streven naar de bereiking van onze levensdoeleinden in de maatschappij doet dus betrekkingen met onze medemenschen geboren worden, die wij levensbetrekkingen noemen.

Het regt is eene noodwendige regeling der levensbetrekkingen, die door de onvolkomenheid van ons menschelijk wezen en van het maatschappelijk zamenzijn geeischt wordt 1); doch zoo die regeling noodzakelijk is, willekeurig is zij in geen en deele; juist, dewijl zij door onzen onvolmaakten toestand gevorderd wordt, blijkt het, dat hare roeping eene hoogere is dan de bloote

1) Savigny, Syst. des heut. Röm. R. I., S. 331.

handhaving der maatschappelijke orde. Die orde kan te duur gekocht zijn, wanneer zij een keten wordt, welke alle ontwikkeling tegenhoudt, en de maatschappij van een bezielde ligchaam tot een kunstig automaat vernedert. Het recht behoort tevens den weg af te bakenen, langs welken ieder individu in staat gesteld wordt, zijne zedelijke, geestelijke en stoffelijke doeleinden volkomen te bereiken, en zodoende hetgeen *goed* is te verwezenlijken, 1) eene bestemming, die ook den Romeinen, blijkens hunne bepaling van het recht, niet ontgaan was. 2) Alle volken, wier vrije rechtsontwikkeling niet door bijzondere omstandigheden gestoord werd, hebben getracht hetgeen volgens hunne inzichten *goed* was, m. a. w. overeenkomstig de bestemming des levens in het algemeen en der verschillende levensbetrekkingen in het bijzonder, door het recht te verwezenlijken; dit is ook het gevoelen van JHERING, wanneer hij zegt „die Rechtsätze sind abstrahirt aus einer Betrachtung der Lebensverhältnisse und bestimmt die denselben innewohnende Natur aus zu sprechen und sie ihnen zu sichern.” 3)

Die bestemming kan echter niet a priori gekend worden; zij openbaart zich, naarmate de menschheid in wetenschap en beschaving toeneemt en de wetten leert kennen, die het maatschappelijk organisme beheerschen. De geschiedenis levert ons dan ook het bewijs van de

1) Ik volg in deze uiteenzetting v. h. rechtsbegrip hoofdzakelijk de theorie, door Ahrens in zijne Rechtsencyclopaedie voorgedragen. Ook Leibniz had reeds gezegd: *Justum est quod societatem ratione utentium perficit.*

2) *Jus est ars boni et aequi.*

3) *Geist des Röm. Rechts*, I. S., 25.

onophondelijke wisselingen, waartoe de verschillende levensopvattingen der volken, bij de vorming van hun regt in de onderscheidene perioden hunner ontwikkeling, aanleiding hebben gegeven. Doch hoe meer men in de natuur der zaken doordringt, hoe minder men aan het gevaar van dwalen zal blootgesteld zijn, en zoo onze tijd in dit opzigt met meerdere kennis toegerust is, dan het voorgeslacht ten deel kon vallen, dan rust ook op hem eene hoogere verplichting; dan moeten ook de dwalingen, door onwetendheid en bekrompen inzigten in het leven geroepen, plaats maken voor de waarheid, die alleen tot volnaking leiden kan.

Wanneer dus wet en regten zich niet, gelijk GÖTTE het zoo krachtig uitdrukt, als eene eeuwige kwaal der menschheid zullen voortslepen; wannecr de heilige eerbied voor het regt niet tot een middel zal worden, om de volken tot eenen onnatuurlijken stilstand te veroordeelen, dan moet ook de regtswetenschap gelijken tred met de beschaving en de levensopvatting des volks houden en de „divinarum atque humanarum rerum notitia” meer zijn dan de ijdele formule, waartoe zij reeds lang afge-daald is.

Het is die grondige kennis der levensbetrekkingen, welke de uitspraken der Rom. juristen tot op onzen tijd hare waarde heeft gegeven en die aan het door hen gevestigde regt een duurzaam gezag heeft verzekerd; „maar van de andere zijde moeten wij ook niet vergeten, dat ons veel helder en duidelijk is geworden, wat in die dagen nog in het duister verscholen lag. Zij rekenden het niet beneden zich, licht te zoeken bij de wijsgeeren van vroegeren en lateren tijd; ZOO PAPINIANUS

in onze maatschappij had geleefd, ik gis, dat de werken van A. SMITH in zijne boekerij niet zouden hebben ontbroken." 1)

Zoo erkennen wij dan nevens den subjectieven regtsgrondenden *wil* der historische school, een objectieven grond des regts in de zich wederkeerig bepalende levensbetrekkingen, welke zich naar hunne eigene, oorspronkelijk van het regt onafhankelijke wetten ontwikkelen, en die eerst erkend en dan de bepalende regel voor den het regt verwezenlijkenden *wil* moeten worden. Zoo ontwikkelen zich de godsdienstige, zedelijke en staathuishoudelijke betrekkingen naar wetten, die de willekeur zich niet aanmatigen kan te leiden en te beheerschen. Ongetwijfeld is dat menigmaal gebeurd, doch steeds is eene verstoring van de regelmatige ontwikkeling des maatschappijleken levens daarvan het gevolg geweest. Deze betrekkingen, met hare wetten en in haar zamenhang, vormen eene magt in het leven, die, schoon ze tijdelijk miskend moge worden, zich in het eind weder geldende weet te maken. 2)

Niet zelden ook gebeurt het, dat, wanneer gewoonte en wet het regt bij een volk gevormd hebben, de ontwikkeling des regts geene gelijke schrede houdt met die der maatschappelijke betrekkingen. Zoo lang het regt zich door de onmiddellijke uiting van het volksbcwustzijn vormt, kan het niet anders, of de regtsvoorschriften moeten den krachtigen invloed der maatschappelijke behoeften en voorstellingen ondervinden. Doch wanneer de meerdere beschaving en de daaruit voort-

1) Tellegen, Volkshuishoudk. en Regtswetenschap, p. 11.

2) Ahrens, Encyclop., S. 78.

vloeiende verdeling van den arbeid eenen afzonderlijken juristenstand doct ontstaan, blijft deze juist door zijne studiën minder op de hoogte van de verandering der levensinzigten en der volkstoestanden; in het regt, dat zij beoefenen, eerbiedigen zij vooral den ouderdom; of het voor onze maatschappij geschikt is, blijft voor hen eene ondergeschikte vraag en het „*durum sed ita scriptum*” is met het „*non omnium quae a majoribus constituta sunt, ratio reddi potest*” de ultima ratio, waarvoor het onwetenschappelijk volk eerbiedig zwijgen moet; want gelijk CH. COMTE opmerkt: „en jurisprudence rien n'est plus commun que de s'imaginer qu'on a donné une raison sans réplique, quand on a prononcé un mot qui n'a point de sens.” 1)

De praktijk moge zich een tijd lang met dergelijke argumenten kunnen redden, voor de wetenschap zijn zij onvoldoende. Geene wezenlijke vooruitgang op eenig gebied is mogelijk, wanneer men zich niet voldoende rekenschap weet te geven van den grondslag, waarop men werkt, en van het doel, dat men wenscht te bereiken. Het gemis van een dier beide voorwaarden maakt datgene, wat eene zelfstandige wetenschap behoort te zijn, tot een doelloos rondtasten, waarbij de waarheid niet door eene aaneengeschakelde ontwikkeling der begrippen, uit vaste gegevens, zuiver en onweêrstaanbaar aan den dag treedt, maar waar zij, vermengd met andere bestanddeelen, ter naauwernood erkend wordt, terwijl dwaalbegrippen zich niet zelden eene duurzame heerschappij weten aan te matigen.

1) Comte, *Traité de la propr.*, Chap. XLIX.

Noch de grondslag noch de bestemming des regts kan ons echter door de geschiedkundige regtsbeoefening aangewezen worden; wij vinden dezelve alleen in de natuur en de bestemming der menschelijke levensbetrekkingen, wier kennis, naar onze overtuiging, te lang door de regtswetenschap verwaarloosd is. „Rechercher la mission de l'homme sur la terre et les conditions de sa domination sur le monde matériel; définir le travail et ses résultats, la propriété et ses caractères; montrer comment les droits et les devoirs de l'individu se combinent avec ceux de la famille, de la patrie, de tous les êtres collectifs auxquels il s'incorpore; constater que la vie morale de l'âme est le but de notre destinée; que la culture de l'intelligence et l'accroissement du bien-être physique sont ses moyens; que le progrès de l'humanité, puisque cette destinée est celle de tous, se mesure par l'efficacité et le nombre des conquêtes d'âmes humaines enlevées à l'égoïsme, à l'ignorance, à la misère; c'est en apparence s'égarer au delà du domaine du droit; en réalité, c'est y pénétrer.” 1)

Onder de menschelijke levensbetrekkingen bekleeden die, welke het genot van stoffelijke goederen ten doel hebben, eene voorname plaats. Ieder mensch heeft tot zijn bestaan de voortbrengselen der aarde noodig, en gewoonlijk wenscht hij zich meer dan het strikt noodige te verschaffen; de behoeften, die in de kindschheid der samenleving zich tot voedsel en kleeding bepalen, krijgen bij vermeerderde beschaving eene verbazende uitbreiding; doch, hoe gering ze oók mogen zijn en hoe

1) Rencouard, Droit Industr. p. 13.

onvolkomen ook de middelen, waardoor men ze tracht te bevredigen, ééne voorwaarde wordt daartoe steeds gevorderd: de bescherming van het regt. Zoo ziet men, reeds bij de minst ontwikkelde volkeren, den jager een regt op het door hem gevulde wild toegekend, den herder een regt op het gebruik der gemeene weide; men ziet de ruilingen met formaliteiten gepaard, die daaraan een indrukwekkend karakter verleen en tot waarborg voor de eerlijkheid der partijen strekken, en de weinige ons bekende regtsbepalingen dier vroegere tijden spiegelen tevens den onvolkomen huishoudelijken toestand dier oorspronkelijke maatschappijen af.

De staathuishoudkunde ontvouwt ons de wetten, volgens welke de menschelijke rijkdommen worden voortgebracht, verdeeld en verbruikt; zij stelt zich ten doel, om in iedere maatschappij de algemeene welvaart te bevorderen, door de beletselen, die de voortbrenging, de verdeeling en het verbruik der rijkdommen in den weg staan, zooveel mogelijk op te heffen en aan het verkeer eenen natuurlijken loop te verzekeren. Geene beletselen zouden echter eenen meer dadelijken invloed op de ontwikkeling van den volksrijkdom uitoefenen dan het gemis of de onvolledigheid van regtsvoorschriften; want gelijk ROSCHER zegt: „elke economische handeling vooronderstelt wettelijke vormen, en het grootste gedeelte der wetten en regtspraak sluit eenig economisch belang in.” 1)

Reeds lang, vóór dat A. SMITH de staathuishoudkunde tot een zelfstandige wetenschap had verheven, waren enkele harer voorschriften door het volksbewustzijn in

1) Roscher Princ. d'Econ. pol. trad. par Wolowski, I § 16.

praktijk gebragt, en had men de voordeelen der associatie, der arbeidsverdeeling, van het crediet enz. leeren beseffen, en menig regtsvoorschrift is hieraan zijnen oorsprong verschuldigd. Thans is echter, hetgeen vroeger slechts gegist werd, onomstootbaar bewezen; het licht der wetenschap heeft de schemering van het instinct vervangen. Zouden wij thans moedwillig onze oogen sluiten en, door eene onvergeeflijke, doch helaas niet zeldzame juristische ijdelheid, de hulp eener wetenschap verwerpen, die tot de verklaring en de ontwikkeling des regts onschatbare diensten kan bewijzen? Volkomen juist is hetgeen *RENOUARD* ten dezen opzichte aanmerkt, „que la législation et la jurisprudence sont tenues de savoir ce qu'elles peuvent, ce qu'elles doivent, ce qu'elles font lorsqu'elles se mettent en rapport avec les services des hommes et des choses, sur lesquels leur influence est considérable, qu'elles respectent et troublent, aident ou arrêtent. Comme les lois s'écrivent et se commentent, non par un vain plaisir de l'intelligence, mais pour le réglemeut réel, sérieux et pratique de la vie, elles ont pour auxiliaires et pour interprètes toutes les sciences qui enseignent à connaître les faits et à en expliquer les causes et les résultats. C'est à ce titre que la science économique, dont l'objet est d'étudier les faits de l'industrie et les sujets humains qui s'y livrent, se lie essentiellement au droit.” 1)

Ik ben er echter verre van verwijderd, de staathuis-kunde, gelijk sommige hartstogtelijke voorstanders dier wetenschap zouden willen, als eenige leidsvrouw der

1) *Droit Industr.*, p. 19.

regtswetenschap aan te prijzen; de vermeerdering van onze stoffelijke welvaart is niet het eenige doel der menschheid hier op aarde; ook onze godsdienstige, onze intellectuele behoeften hebben hare eischen, en alleen door aller bevrediging kan het goede in het leven verwezenlijkt worden. In het bij ons heerschende regt geloof ik echter, dat de eischen der staathuishoudkunde het meest miskend zijn, en in zooverre kan de uiteenzetting van de betrekkingen, die tusschen de verschillende regts-instituten en de leer der staathuishoudkunde bestaan, geen nutteloos werk zijn. Zoo ik dus niet, gelijk sommigen geneigd zijn, de regtswetenschap tot eene „Dienerin der Nationalöconomie” wil maken, wensch ik evenmin in de dwaling van hen te vervallen, die de onafhankelijkheid des regts meenen te verdedigen, door de schepping van willekeur en overgeërfde dwaalbegrippen als zoodanig te eerbiedigen.

HOOFDSTUK I.

PERSOONLIJKE REGTEN.

De regtsvoorschriften, die de persoonlijke bevoegdheden vaststellen, zijn boven alle andere belangrijk, dewijl door hen de geheele maatschappelijke toestand wordt bepaald. Zij wijzen den mensch de plaats aan, welke hij te midden van de hem omringende maatschappij bekleedt en binnen welke zijn vrij handelingsvermogen beperkt is. Terwijl bij andere regts-instituten in den regel ieder de vrijheid behoudt om zich al of niet aan zekere verplichtingen te onderwerpen, heerscht hier het recht met onbeperkt gezag over 's menschen bevoegdheden, ruimt nu aan zijnen wil een bijkans onbegrensd veld, om hem dan weder in ijzeren banden te sluiten, die van geslacht op geslacht overerven en alle ontwikkeling van een deel der menschheid tegenhouden. Hoe naauw ook die persoonlijke bevoegdheden met economische vraagstukken verbonden zijn, zal geen betoog behooven; ik heb slechts op het staathuishoudelijk gewigt van de slavernij, van het gildenwezen, van het

regt van vereeniging te wijzen, om te doen zien, dat er bijkans geene economisch feit voorkomt, waarin de persoonlijke bevoegdheid niet in een of ander opzigt betrokken is.

Meer en meer begint algemeen de overtuiging veld te winnen, dat de persoonlijkheid, namelijk de bevoegdheid om als regthebbend wezen (Rechts subject) volgens eigen inzichten zijne levensbestemming te vervullen, aan geen mensch kan onthouden worden, ten zij alleen in het geval, dat het vrije genot dier persoonlijkheid den mensch zelven of de maatschappij klaarblijkelijk nadeelig zoude zijn. 1)

Zoo is dan het beginsel der menschelijke vrijheid ten grondslag gelegd aan de meeste burgerlijke wetten van den tegenwoordigen tijd, en in de eerste plaats staat mij derhalve te onderzoeken, in hoeverre die burgerlijke vrijheid door de staathuishoudkunde wordt geeischt.

De mensch vervult in de economische wereldordening eene dubbele rol; zoo hij in de eerste plaats het doel is, waarvoor de rijkdommen worden voortgebracht, is hij tevens het middel, waardoor de onbezielde natuurkrachten in werking worden gebragt, om ze tot de voldoening der menschelijke behoeften dienstbaar te maken; in één woord, de mensch is niet alleen verbruiker, maar ook voortbrenger van rijkdommen. In die voortbrenging vertegenwoordigt hij den arbeid. Men onderscheidt bij

1) Der Mensch ist als Person ein ursprünglicher und selbständiger, also ein absoluter Zweck der Schöpfung und des Weltplanes und zwar der Mensch nicht als Gattung, nicht der Gedanke des Menschen, sondern das Individuum, jeder einzelne Mensch. Stahl. Rechtsphilos. II. p. 257.

iederen arbeid de lichamelijke en de geestelijke krachten, die daarbij, hoewel in ongelijke mate, altoos werkzaam zijn; het woord arbeid wordt toch in eene oneigenlijke beteekenis gebruikt, wanneer men daardoor de resultaten van eene onpersoonlijke en onvernunftige kracht aanduidt 1). In dien zin is de arbeid eene noodzakelijke voorwaarde tot de ontwikkeling van den mensch zoowel als van de maatschappij. Doch die zegenrijke krachtsontwikkeling kan alleen daar tot hare geheele volkomenheid geraken, wordt alleen dan op de meest geschikte wijze aangewend, wanneer de regtelijke erkenning der menschelijke persoonlijkheid den mensch vrij laat in zijne handelingen en hem aansprakelijk voor derzelver gevolgen doet zijn. De mensch zoude als een werktuig bestaan, indien hij in alles door den wil van anderen beheerscht werd, en wel als een zeer ondoelmatig werktuig; zijne geschiktheid tot den arbeid hangt voornamelijk af van de vrijheid, die hij bezit, om zelf dien arbeid te kiezen, welke zijne neigingen en bekwaamheden hem aanwijzen, en van de zekerheid, dat hij de vruchten van zijne moeite zal genieten. De onvrijheid doet altoos een dier beide, meestal beide voorwaarden wegvallen, en de vrees voor straf is dan de voornaamste, maar niettemin hoogst onvolkomene prikkel, die den mensch tot ijver aanspoort.

Bij de oude volken werd echter, gelijk bekend is, de noodzakelijkheid en het nut der geheele erkenning van de menschelijke persoonlijkheid niet, of slechts onvolkomen bevroed, en eerst in onzen tijd heeft het beschaafde

1) Renouard, p. 94.

Europa de vrijheid en de gelijkheid der menschen als grondslag zijner burgerlijke instellingen aangenomen. Wanneer dus een feit, hoe weinig overeenkomstig ook met onze begrippen van regt en zedelijkheid, zich zoo onveranderlijk in den loop van de menschelijke ontwikkelingsgeschiedenis voordoet, dan is het onmogelijk, dat de oorzaken, waardoor het ontstaan is en die het doen voortduren, niet naauw verbonden zijn met de menschelijke behoeften en inzigten. Dat de economische toestand der volken niet vreemd geweest is aan de ontwikkeling van de slavernij, zal ik trachten aan te toonen.

Onvoorwaardelijk de slavernij, 1) in welke tijden en onder hoedanige omstandigheden zij ook mogen bestaan hebben, af te keuren, kan slechts van een hoogst oppervlakkig oordeel getuigen, voornamelijk daarnit voortkomende, dat men aan het woord *slavernij* onwillekeurig de gedachte van geweld, onregt en miskennis der menschelijke persoonlijkheid vastknoopt. Ongetwijfeld is de slavernij ook meer dan eenige andere instelling aan het gevaar blootgesteld, om in een misbruik te ontaarden, doch dat dit misbruik in geenen deele onafscheidelijk van haar bestaan is; dat integendeel de verdeeling van de menschen in bevelende en gehoorzamende in een zeker tijdperk der beschaving noodzakelijk en regtmatig is, hiervan levert de geschiedenis ons telkens het bewijs.

Bij geheel onbeschaafde volken vindt men de slavernij

1) Ik gebruik hier slavernij in den zin van persoonlijke en altjiddurende dienstbaarheid, zoodat de lijfeigenschap daaronder begrepen is.

niet; voornamelijk hun bestaan in de jagt vindende en daardoor vaak afwezig zijnde, zoude het hun onmogelijk zijn, om hunne slaven behoorlijk in bedwang te houden 1). De huisselijke werkzaamheden zijn bij hen zoo gering dat zij gemakkelijk aan de vrouwen kunnen overgelaten worden; tot de jagt kon men de slaven niet gebruiken, dewijl men hun wapens in de handen zoude moeten geven en dit te gevaarlijk zoude zijn. Het dooden der gevangen vijanden is derhalve bij hen een vast gebruik, dat door de zorg voor het zelfbehoud noodzakelijk geëischt wordt, en in zooverre moet het sparen der krijgsgevangenen, om ze tot slaven te maken, een wezentlijke vooruitgang genoemd worden. Het eerst treft men de slavernij meestal bij de herdersvolken aan, die als het ware den overgang van het huisgezin tot den staat vormen. Kinderen en slaven zijn dan gezamenlijk aan de onbepaalde magt van het hoofd des gezins onderworpen 2), en zelden ondervinden de laatsten dan reeds de slechte behandeling, welke bij meerdere beschaving zoo vaak voorkomt. Zelfs bij hoogere ontwikkeling kan de opoffering der persoonlijke vrijheid onder omstandigheden plaats hebben, die het moeilijk maken, om dezelve als onregtmatig te beschouwen. „Hoe minder bij een volk de landbouw ontwikkeld is,”

1) Roscher, *Princ. d'Econ. Pol.* trad. par Wolowski, I. § 67.

2) Zoo was de toestand der patriarchale stammen v. h. oude verbond. Ook bij de Germanen, Grimm, *Rechtsalterth.*, S. 450: Aus dem mundium der Frau fliessen noch andere Rechte, er dürfte sie gleich seinen *Kindern und Knechten züchtigen* etc. Zie ook Laurent, *Etudes sur l'hist. de l'humanité*, T. VI., p. 29.

zegt ROSCHER 1), „des te grooter zal het aantal dergenen zijn, die grove producten verbouwen, in verhouding tot degenen die edcler producten van hunne akkers trekken. Op de allerlaagste trappen, waar nog schier hoegenaamd geene verdeeling van den arbeid wordt gevonden; waar kunst, vlijt en handel naauwelijks als kiemen worden aangetroffen, kan de afzonderlijke mensch slechts door het bebouwen van een stuk gronds zijn levensonderhoud vinden. Wat zal nu de arme, die geen land, geen kapitaal in eigendom bezit, als tegenwaarde aanbieden, om beiden te krijgen? Een zoo aanzienlijk voorschot vordert ook een aanzienlijk pand.” De mensch, die niets dan zijn arbeidskracht, zijn ligehaam bezit, is genoodzaakt dat op te offeren. Aldus wordt de bevoegdheid, om over eens anders arbeid te beschikken, de prijs, waartegen men hem zijn levensonderhoud verzekert. Deze betrekking, die in tijden van staatkundige beroering bij volken, waar de huishoudelijke ontwikkeling gering is, zoo menigmalen wordt aangetroffen, doch waarbij oorspronkelijk de vrijheid niet regtens opgeheven is, ontaardt door verloop van tijd in eene voortdurende burgerlijke ongelijkheid, waarbij den beschermer en grondeigenaar natuurlijker wijze de heerschappij, den beschermden landbouwer de dienstbaarheid ten deele valt. Doch even zeker als, mijns inziens, de slavernij een noodzakelijk feit in de vroegere beschavingstoestanden is, even zeker is het ook, dat die instelling bij hoogere ontwikkeling even onregmatig

1) Statistiek der verschillende stelsels v. d. landbouw bij Sloet, Tijdschrift, dl. 9, p. 365.

als verderfelijk werkt. In den beginne is de maatschappelijke verdeeling van gebieders en dienstbaren niet anders dan eene arbeids-verdeeling; terwijl de slaaf werkzaam is tot het onderhoud des gezins, zorgt de meester voor de zekerheid der bezittingen, en zijne bezigheden, hoewel van edeler gehalte, zijn niet minder nuttig dan die van den dienaar. Maar wanneer grondbezit en landbouw niet langer de eenige spil is, waarom de staathuishouding zich beweegt en ook andere bronnen van welvaart zich ontwikkelen, dan ziet men in de geschiedenis der volken het tijdstip aanbreken, waarop de slavernij meer drukkend voor den slaaf en minder voordeelig voor den meester wordt; wanneer de geest der industrie de fabrieken en handwerken vermeerdert en den koophandel een onbegrensd veld van ruilingen openstelt, dan moet ook het patriarchale beginsel plaats maken voor de wetten van den vrijen arbeid. 1) Ongelukkig zijn echter, wanneer die tijd aanbreekt, meestal te veel bijzondere belangen aan het behoud der slavernij verknocht, is de invloed der slavenhouders te sterk, dan dat die noodzakelijke emancipatie op het geschikte tijdstip plaats heeft. Een verkeerd begrepen eigenbelang houdt dan de slavernij in stand, die meer en meer het vernederend karakter aanneemt, waaronder zij zich in beschaafde staten meestal vertoont. Maar hoe afhankelijker de slaaf is, hoe meer zijn arbeid te wenschen overlaat; alles wat hij verzuimt brengt slechts nadeel aan zijnen meester, dien hij als zijnen onderdrukker haat. In plaats van de ontelbare beweegkrachten, die

1) Wolowski, *Revue des Deux mondes*, 1858.

den vrijen arbeid in werking brengen, kent de slaaf slechts eene enkele: de vrees voor slechte behandeling. Hiertoe wordt dan ook meer en meer de toevlugt genomen en, naarmate de verdierlijking van den slaaf en dus zijne ongeschiktheid voor den arbeid toeneemt, daalt ook deze in de achting van den vrijen mensch. Welk eene staathuishouding, roept ROSCHER uit, waar de eene helft uit onwilligheid, de andere uit hoogmoed, niets deugdelijks tot stand brengt! 1)

Bij de slavenhoudende volken is de noodlottige invloed, dien het gemis der vrijheid op den arbeid der slaven uitoefende, natuurlijk niet onopgemerkt gebleven, en hoewel staatkundige bedenkingen en ingekankerde vooroordeelen de zoo noodzakelijke emancipatie tegenhielden, zijn toch vele verbeteringen in den toestand der onvrijen het gevolg van de zucht, om hunnen arbeid meer productief te doen worden. Eene der meest gewone wijzen, om de vlijt van den slaaf aan te wakkeren, is het toestaan van een eigen vermogen, welligt in een zeker deel van de opbrengst zijns arbeids bestaande 2). De Romeinen trachtten dit doel door het toestaan van een *peculium* te bereiken, dat, hoewel niet regtens de eigendom van den slaaf, toch feitelijk als het zijne beschouwd werd 3). Aldus kan ook de oor-

1) Roscher, § 71.

2) Zoo geeft Varro den raad aan de landbouwers, om den slaaf toe te staan, dat hij een eigen stuk vee in de weide hebbe. Varro, l. 17.

3) Der Sklav selbst möchte sich in dem Besitz seines Vermögens seinem Herrn gegenüber eben so sicher und berechtigt

sprong van het colonaat der latere tijden verklaard worden. Reeds ten tijde van de republiek was het de gewoonte, om de *familia rustica* aan vaste grondstukken te verbinden, waar zij of onder opzichters, die zelve slaven waren (*villici*), of onder *coloni partiaris* arbeidden.

Deze feitelijke toestand schijnt onder de latere keizers tot eenen regtelijken ontwikkeld te zijn 1). Reeds lang had men ingezien, dat de bebouwing der landerijen, door slavenopzichters bestuurd, veel te wenschen overliet 2); de steeds toenemende vermindering der vrije landbouwers maakte de verpachting aan coloni partiaris onmogelijk, en waarschijnlijk is men dus bij het toenemende verval van den landbouw er toe overgegaan, om ook slaven als coloni partiaris, doch zonder volkomen vrijheid, op de landerijen te plaatsen 3).

Het zedelijk en economisch bederf van den Romeinschen staat was te diep doorgedrongen, dan dat deze verbetering van den staat der onvrijen eenen gunstigen ommekeer

föhlen, wie die Besitzer des ager publicus oder des solum Provinciale gegenüber dem Staat. Ihering. G. d. R. R. II. p. 136.

Het blijkt ook uit de mogelijkheid voor de statu liberi, om een vermogen te verwerven, tot het voldoen der voorwaarde, waaronder zij hunne vrijheid verkrijgen. Puchta, Curs. der Inst., II., p. 437.

1) Dureau de la Malle, Econ. Pol. des Romains, II., p. 60.

2) In longinquis tamen fundis in quos non est facilis excursus patris familias, omne genus agri tolerabilius est sub liberis colonis quam sub villicis servis habere. Colum. I. cap. 7.

3) Licet conditione videantur ingenui, servi tamen terrae ipsius cui nati sunt existimentur. L. un. Cod. de Col. Thrac.

Over de begunstiging der coloni door de keizers, zie men Troplong, Comment. sur le louage. Préf. p. XXXV.

konde bewerkstelligen, en het colonaat is slechts in zoverre belangrijk te noemen, dewijl het eenigermate den overgang van de volstrekte onvrijheid der oude wereld tot de mildere *glebae adscriptio* der middeleeuwen vormt 1).

Hoe meer men de nieuwere tijden nadert, hoe meer men ook het streven van den menschelijken geest naar vrijheid op ieder ontwikkelingsgebied veld ziet winnen, en een voor een de banden ziet weg vallen, die, hoe onmisbaar ook in de kindschheid, voor den rijperen leeftijd ondragelijk zijn. Zoo is dan eindelijk, na de vele wijzigingen der persoonlijke toestanden, waarvan de middeleeuwen ons het schouwspel aanbieden, de vrijheid in onze dagen tot hare ontwikkeling gekomen, en is niet meer de wettelijke dwang maar de vrije wil der handelende partijen het middel, waardoor arbeid en kapitaal zamenwerken 2).

Men bedriegt zich echter, wanneer men uit deze erkenning der menschelijke vrijheid door het burgerlijke regt het gevolg zoude willen afleiden, dat onze regtsinstellingen, met betrekking tot de persoonlijkheid, onverbeterlijk zijn. Al mogen enkele opgewonden philantropen in hunnen ijver voor het lot der arbeidende klassen te ver gegaan zijn, en onze maatschappelijke instellingen verantwoordelijk gesteld hebben voor eenen toestand, die niet door wetten alléén kan verholpen worden, toch is eene waarheid in hunne beweringen

1) Cibrario, *Econ. pol. du moyen âge*, I., p. 30.

2) Courcelle Seneuil, *Traité d'Econ. Pol.*, I. p., 416.

Renouard onderscheidt les systèmes de l'esclavage, du privilégié, de la tutelle et la liberté.

niet te miskennen, dat het genot der vrijheid niet gelijk is tusschen hen, die *iets*, en anderen, die *niets* bezitten; dat eene vergunning, om vrijelijk te arbeiden, weinig beteekent voor hem, die zonder arbeid den hongerdood moet sterven en die dus geheel afhankelijk is van de voorwaarden, hem door de vermogende kapitalisten gesteld. Onderdrukt door de overmagt van het kapitaal, is de arbeider in den strijd voor zijne belangen steeds de overwonnene partij 1); en zoo niet de hulp van het crediet, de mogelijkheid om zich met anderen te verbinden, hem ter beschikking staan, zullen de hooggeroemde zegeningen der vrijheid den staat van den proletariër vaak ellendiger dan dien van den slaaf doen zijn. Het pauperisme, de groote kwaal onzer dagen, die menigmaal als apologie der slavernij heeft moeten dienen, kan grootendeels beschouwd worden als de vrucht van het onregt van vroegere tijden; dat onregt te herstellen is eene der grootste problema's, tot wier oplossing de menschheid geroepen is, en ook het regt kan het zijne daartoe bijbrengen. Wetten, die de vereenigingen van personen aan bezwarende voorwaarden onderwerpen; die ondernemers en arbeiders niet gelijkelijk tot de uitvoering hunner verbindtenissen gebonden achten 2); die de afspraak, om niet te werken dan tegen een bepaald loon, als ongeoorloofd beschouwen, 3)—zoodanige wetten maken inbreuk op de persoonlijke

1) Roscher, Princ. d'Econ. Pol., I. §. 113.

2) B. W. Art. 1638 en 1639.

3) C. P. Art. 415.

vrijheid en zijn beperkingen voor de vrije ontwikkeling der lagere klassen.

Hoeveel echter nog aan den maatschappelijken toestand van een groot deel der menschheid moge ontbreken, één voorregt bezit toch de hedendaagsche arbeider, dat de proletariër der oude wereld geheel miste, — de erkenning namelijk zijner waarde als mensch. Naauwelijks is zijn dagwerk afgelopen, of zijn tijd, zijne krachten worden wederom zijn *eigen*; hij kan zich door onderwijs ontwikkelen; hij kan de genoegens van den huisselijken kring genieten; geene wet verhindert hem door besparing eigendommen te verkrijgen, die, hoe gering ook, even heilig en onschendbaar zijn als de schatten van den kapitalist. Deze voorregten zijn niet gering te achten; om dezelve te verkrijgen, heeft de menschheid gedurende eeuwen lang en hardnekkig moeten strijden, en zij zullen den grondslag blijven, waarop waarschijnlijk eenmaal de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling der arbeidende klassen zal gevestigd zijn.

Reeds is eene belangrijke schrede tot die ontwikkeling gedaan, door den in de laatste jaren zeer toenemenden associatiegeest der onbemiddelde klassen. Het individualisme, dat onzen tijd kenmerkt, is grootendeels het gevolg van de oplossing der vroegere economische verbindingen en het verzwakken der zedelijke begrippen, die daardoor werden aangekweekt. 1) Het regt van vereeniging geeft het middel aan de hand, om de weldaden der vroegere corporatiën met het genot der

1) Cherbulicz, Les causes de la misère, p. 49.

persoonlijke onafhankelijkheid te verbinden. Eene algemeene en niet te verachten invloed op het huishoudelijk leven oefent de associatiegeest reeds daardoor uit, dat de bijzondere huishouding zich als lid eener algemeene huishouding leert kennen, en de samenwerking van de verschillende maatschappelijke krachten aldus leert beseffen en op prijs stellen. 1) In hare meer onmiddellijke werking vertoont zij zich als de georganiseerde vereeniging van ontelbare losse en onbeduidende krachten tot een, door derzelve verbinding, invloedrijk ligchaam, dat, gelijk Rossi aanmerkt, eene dubbele rol in de economische wereld speelt, door te werken als *magt* en als *verbeteringsmiddel*. 2)

De onbeperkte vrijheid van vereeniging vindt echter, zelfs bij economisten, nog tegenstand, voornamelijk daarop gegrond, dat menigmaal van de argeloosheid der deelnemers door anderen misbruik wordt gemaakt. 3)

Ik kan echter deze reden niet voldoende achten. De voorgedij, door den staat omtrent bijzondere belangen uitgeoefend, kan zich ligt te ver uitstrekken, en overal, waar het openbaar gezag tusschen beide treedt, voert het op den duur de heerschappij. Zelfs de geringste band, die den mensch in het behartigen zijner persoonlijke belangen en ontwikkeling bindt, kan een hinderpaal worden, die jaren lang den vooruitgang van het menschedom in eene of andere rigting weêrhoudt. Het is niet de wet, die door toezigt of belemmering

1) Von Hasner, System der pol. Oeconomie. I. p. 264.

2) Revue de Lég. et de Jurisp., Tom. X.

3) Zoo v. Hasner, p. 265.

van het regt van vereeniging dwaze ondernemingen zal weerhouden of de kwade trouw doen verdwijnen: die uitkomst is veeleer van de ondervinding, de verlichting en het zedelijk gevoel der bevolking te verwachten, en de heilzame gevolgen der sedert 1824 in Engeland erkende bevoegdheid van vrije vereeniging zijn volkomen geschikt, om de vrees der tegenstanders van dat regt te verdrijven. 1)

1) Zie Hildebrand, Nationalöcon: der Gegenw. u. der Zukunft, p. 232. Courcelle Seneuil, II. p. 178. Zeitschr. des Kön. Pr. Stat. Bureaus, 1861, p. 88.

HOOFSTUK II.

HET REGT IN ZIJNE BETREKKING TOT HET HUWELIJK EN HET HUISGEZIN.

Hoewel de mensch op oneindig verschillende wijzen zich met de wereld buiten hem in aanraking stelt, zoo is er toch ééne verbindtenis, die door haar bijzonder karakter geheel van alle overige verschilt; die uit eene natuurlijke betrekking geboren, door godsdienst en zeden geheiligd, door het regt gewaarborgd en geregeld wordt: de band namelijk, welke de leden des huisgezins verbindt.

Ook de regten, welke de daaruit voortvloeiende betrekkingen regelen, zijn niet zonder economisch belang.

In den boezem des huisgezins zien wij de nationale welvaart ontkiemen; het is daar, dat de wensch, om het geluk te bevorderen van hen, die ons het meest op deze wereld dierbaar zijn, als een nieuwe prikkel tot arbeid en spaarzaamheid werkt. „Dat de liefde voor roem, vaderland of menschheid, of nog verhevener drijfveëren welligt genoegzaam zijn voor enkele uitstekende geesten;

dat die liefde de beweeggrond zij van de groote werken der gedachte en der verbeelding, en de opofferingen van den heldenmoed inboezeme, — dit mag men aannemen; maar aan de meest gewone bezigheden overgegeven, hebben de meeste menschen meer stellige prikkels noodig. Zij hebben de hoop noodig, om aan hunne kinderen, hunne echtgenooten en bloedverwanten de vruchten van hunnen arbeid, de stoffelijke bewijzen hunner toegenegenheid te laten. Zoo werkt het huisselijk leven, terwijl het den mensch zelfs onder de laagste levensomstandigheden verheft, er toe mede, om hem nuttig voor anderen en belangstellend in het algemeen welzijn te doen wezen; het verdubbelt zijne krachten voor den arbeid en wekt zijne zorg voor de toekomst zoowel als voor het tegenwoordige". 1)

In den huisselijken kring ontwikkelt zich het eerst die belangelooze zamenwerking, waarbij het belang van één het belang van allen is; de verdeeling des arbeids vindt daar hare eenvoudigste toepassing; daar wordt de mensch voorbereid tot den grooten werkkring, dien hij eenmaal als lid der maatschappij moet vervullen; daar eindelijk vindt men de kweekschool der deugden, welke de hechtste grondslagen voor het welzijn des staats opleveren.

Eene den mensch ingeschapen neiging drijft hem aan tot het sluiten eener verbindtenis, die, zoo zij al in eene natuurlijke aandrift haren oorsprong moge hebben, voorzeker door haar doel een heilig en verheven karakter aanneemt.

1) Franck, de la Famille, Revue de lég. & de Jurispr., X.

De Voorzienigheid, die den mensch even als alle schepselen tot voortplanting van zijn geslacht heeft in staat gesteld, kan echter niet gewild hebben, dat het wezen, naar Gods beeld geschapen en met een redelijk verstand begiftigd, van die natuurlijke aandrift een gebruik zoude maken, waardoor de menschelijke maatschappij tot eene dierlijke samenleving zoude verlaagd worden. De gewigtigste daad des levens, het aangaan eener verbindtenis, waardoor nieuwe wezens voortgebracht zullen worden, die, even als wij, zullen geroepen zijn eene bestemming op deze aarde te vervullen, is geene daad, die door eene stoffelijke drift alleen bestuurd moet worden, en vooral daarin erkennen wij de voortreffelijkheid des menschen, dat hem het vermogen is gegeven de gevolgen zijner daden te kennen; dat de rede hem waarschuwend ter zijde staat, waar het gevoel hem tot overhaaste stappen mag aansporen.

Wanneer wij bedenken hetgeen omtrent het huisgezin gezegd is, dan zullen wij tevens erkennen, dat het huwelijk, waardoor het huisgezin gegrond wordt, niet alleen voor hen, die zich aan elkander verbinden, maar ook voor de geheele maatschappij van gewigt is. Het aangroeyen der bevolking, de verdeeling der rijkdommen, de productieve kracht des volks, al deze economische verschijnselen zijn ten naauwste met de instelling van het huwelijk verbonden, en het zal dus geen onbelangrijk onderzoek zijn, wanneer wij nasporen, in hoeverre de staathuishoudkunde haren invloed uitoefent op de regts-bepalingen omtrent het huwelijk.

Vrij algemeen heeft in vroegere tijden het ge-

voelen geheerscht, dat het aantal der inwoners een waarborg was voor den bloci van den staat 1).

Men verwisselde hier de oorzaak met het gevolg, en besepte niet, dat het getal der menschen evenredig moet zijn aan het kapitaal dat beschikbaar is, zal de samenwerking van arbeid en kapitaal de grootst mogelijke voordeelen kunnen opleveren; men geloofde dat, indien het bewezen ware, dat duizend arbeiders één millioen voortbrengen, het slechts noodig zoude zijn in eenen staat twee duizend arbeiders te doen geboren worden, om ook twee millioen voort te kunnen brengen. Bijkans al de wetten zijn onder den invloed van dit beginsel zamengesteld, en nog heden zijn vele regtsgeleerden deze leer toegedaan 2).

De staathuishoudkunde stelt zich ten doel de middelen aan te wijzen, waardoor aan de meest talrijke bevolking de ruimste middelen van bestaan worden geschonken; doch haar streven zoude ijdel zijn, wanneer zich die bevolking moet vermeerderen ten koste van de stoffelijke en zedelijke voorregten, die zij vroeger genoot, en dit zal het geval zijn, wanneer het cijfer overschreden wordt der personen, die met de bestaande rijkdommen hun levensonderhoud kunnen vinden; zoodra dit tijdstip aangebroken is, zullen òf allen hunne behoeften moeten beperken en mindere welvaart zal heerschen, òf gebrek en ellende zullen hunne vreeselijke kracht doen gevoelen, om de bevolking weder

1) Garnier, Principe de la Populat., pag. 4.

2) Zie o. a. de Pinto, Handl. tot het Burg. Weth., II., pag. 27.

binnen de grenzen te voeren, welke haar door de productie voorgeschreven zijn 1).

Het zoude derhalve de pligt van den wetgever zijn eenen toestand te voorkomen die slechts de noodlottigste gevolgen kan opleveren, en geene verbindtenissen aan te moedigen, die, en voor hen die ze gesloten hebben en voor de maatschappij, eene bron van ellende kunnen zijn. Tot nog toe is echter meestal juist het tegenovergestelde beginsel gehuldigd, en het is steeds een der meest bijzondere punten van zorg voor den wetgever geweest, om door het regt invloed uit te oefenen op eene vermeerdering der bevolking, die slechts door de mate van welvaart behoort geregeld te worden 2).

Evenmin echter kan men zich goede gevolgen voorspellen van de wettelijke beletselen tot het huwelijk, welke den schrik voor het toenemend pauperisme in sommige staten in het leven geroepen heeft. Wanneer toch de aandrift, die tot het huwelijk drijft, zoo sterk

1) Malthus is de voornaamste bestrijder dier onbepaalde vermeerdering van de bevolking geweest; de woorden, waarin hij zijn gevoelen uitdrukt, zijn hard, doch niettemin waar, wanneer hij zegt: de mensch, die in eene reeds bezette wereld geboren wordt, zonder dat zijne familie hem voeden, of de wereld hem gebruiken kan, heeft niet het minste regt om eenig deel van de middelen tot onderhoud te vorderen, en hij is inderdaad te veel op deze aarde. De natuur beveelt hem heen te gaan, en zij zal niet lang dralen, om zelve dat vonnis ten uitvoer te brengen.

2) Hieraan zijn ook de premiën toe te schrijven, welke onder anderen door Lodowijk XIV toegekend werden aan hen, die 10 kinderen hadden. De strafbepalingen in het Rom. regt, door de leges Julia en Papia Poppea tegen de Coelibes uitgevaardigd, zijn bekend.

is, dat zelfs het vooruitzicht van meerdere zorgen en diepe ellende niet genoegzaam is, om daartegen een hinderpaal te zijn, dan zal ook de wet, die de huwelijken aan te bezwarende voorwaarden onderwerpt, eene bron tot toenemende onzedelijkheid zijn, zonder het kwaad, dat verhinderd moet worden, weg te nemen. 1)

Zoo er echter behalve de bedenkingen onzer verantwoordelijkheid en de stem der rede, eene magt is, die geschikt kan gerekend worden om de bruischende hartstogten en de onbedachtzame stappen van het jeugdige gemoed te temperen, dan voorzeker zal het die der betrekkingen zijn, welke, door de banden des bloeds en der toegenegenheid aan ons verbonden, door meerdere ondervinding en kalmere overweging voorondersteld mogen worden dien raad te zullen geven en dat gebruik hunner magt te zullen maken, welke het meest overeenkomstig is met onze wezentlijke belangen. Daarom is dan ook de toestemming der ouders tot het aangaan van een huwelijk, uit een economisch oogpunt beschouwd, de voortreffelijkste waarborg voor de onberaden stappen, die zoo menigmaal behoefte en ellende na zich slepen.

Zal het huwelijk inderdaad den grond leggen tot een familieleven, dat eene bron van huisselijke genoegens en eene drijfveer tot onvermoeide samenwerking ter vermeerdering der welvaart zal worden, dan is het ook een vereischte, dat de vrouw, zoowel als de man,

1) Deze beperkingen vindt men voornamelijk in sommige Duitsche Staten. Zij bestaan hoofdzakelijk in het vereischte van een zeker middel van bestaan. In Beijeren zijn deze bepalingen door de wet van 1 Julij 1834 ingevoerd.

in die gemeenschap eene plaats bekleede, harer bestemming als echtgenootte en huismoeder waardig. Moge het geheel overeenkomstig de roeping wezen, welke den man toegedeeld schijnt, dat hij als hoofd des huisgezins wordt erkend, dan moet niettemin de vrouw, hem tot hulp en raad, ter zijde staan en niet als slavin hem onderdanig zijn. Ook zij heeft hare roeping ter bevordering van de welvaart des gezins, en zoo de man door zijnen arbeid het noodige moet verschaffen, kan zij door een wijs bestuur der huishouding op de beste en voordeeligste wijze in de behoeften van allen voorzien.¹⁾ Alleen bij de monogamie kan deze werkkring aan de vrouw toegewezen zijn. Terwijl de polygamie veeltijds eene bron is van huisselijke twisten, neemt zij tevens het eerbiedwaardig karakter, dat den grondslag van het huwelijk uit moet maken, weg, om deze instelling geheel aan de zinnelijkheid dienstbaar te maken; zij heeft het eendragtige familieleven te niet doen gaan en de teedere banden, die den mensch steunen in zijn streven naar ontwikkeling, weggeschurd. Zij vernedert de eerbiedwekkende magt van den huisvader tot die van een despoot over vrouwen en kinderen, en tast het maatschappelijk leven in de bron aan, waaruit onze handelingen kracht en leven scheppen, in de liefde tot onze betrekkingen!

In den toestand der vrouwen kunnen drie ontwik-

1) Aristoteles, Pol. L. III, 3, zegt reeds: In het huisgezin zijn de pligten van man en vrouw geheel tegenovergesteld, daar het de plicht van den eenen is om te verwerven, en die van de andere om te bewaren.

kelingsperioden onderscheiden worden, welke ten naauwste verbonden zijn met de economische ontwikkeling der volkeren.

De laagste trap is voorzeker, wanneer de vrouw als slavin haren man dient en als eene zaak gekocht wordt, een gebruik, dat voornamelijk bij die volken gevonden wordt, welke de jagt als middel van bestaan hebben. Uit den aard hunner levenswijze vloeit voort, dat zij er belang bij hebben, om de vermeerdering van de bevolking in te groote mate tegen te gaan; naarmate deze vermeerdert, zoude er gevaar zijn, dat de dieren, welke hun het levensonderhoud verschaffen, uitgerocid zouden worden of mogten verhuizen; eene vermeerdering dier volkstammen zoude derhalve nadeelig op de bronnen van hun bestaan werken 1), en hieruit laat zich verklaren, dat de vrouwen niet eens die zachtere behandeling ondervinden, die zij bij andere volken, zoo al niet om zich zelven, dan toch om de kinderen, die zij voort kunnen brengen, genieten. Daar bij de jagersvolken, zooals ik vroeger reeds opmerkte, de slavernij niet heerscht, zoo wordt de vrouw tot alle werkzaamheden gebezigd, welke de man in zijne luije trotschheid beneden zich acht 2). Alles werkt dus zamen, om de

1) Deze strekking, om de vermeerdering der bevolking tegen te gaan, vindt men ook in hunne overige gebruiken. Zij zijn meestal in voortdurenden oorlog, om de grenzen van hun jagtveld uit te breiden; het vermoorden van gevangenen, grijsaards en zieken is bij hen geoorloofd en velen zijn menscheneters. Zie Roscher, II. § 244.

2) De vrouwen in het land der Gallas klaagden bij de zendelingen, dat zij de ongelukkigste schepsels waren. Zij werden

vrouw eene weinig aangename stelling in de maatschappij te geven, en de plegtigheden van het huwelijk dragen niet zelden het kenmerk van de weinige achting, die deze instelling geniet. 1) Dat de vrouw in een zoodanigen toestand niet het ideaal der zorgende en vlijtige huishoudster zal zijn, laat zich gemakkelijk begrijpen, en alle reizigers zijn het er over eens, wanneer zij ons den ellendigen en afschuwwekkenden toestand beschrijven, waarin de huisgezinnen der barbaarsche bewoners van Afrika en Australië verkeeren. Ten naauwste zamenhangend met deze vernedering der vrouw zijn de bepalingen omtrent de huwelijksgift. Gewoonlijk brengt het gebruik mede, dat de vrouw voor eenen zekeren prijs aan den man wordt overgeleverd 2), hetwelk waarschijnlijk als eene vergoeding voor het gemis der huisselijke diensten, die zij vroeger aan den vader bewees en welke zij thans bij haren man moet vervullen, moet beschouwd worden.

De landbouw en veeteelt, welke het huisselijk leven

gebruikt, om het huisgezin te bedienen, het land te bearbeiten, goud te wasschen en op reis om de pakken te dragen. Helferich, Organ. der Wissensch., Leipz. 1856.

1) In Dahomy wordt de echt gesloten, door dat de vrouw haren aanstaanden man een beker met rum aanbiedt. Helferich, pag. 385.

2) Aristot: Pol. V. 5. zegt: Onze voorouders bezaten eene inderdaad stuitende eenvoud en barbaarschheid; gedurende langen tijd zag men de Grieken slechts onder de wapenen en zij verkochten hunne vrouwen.

De plaats uit Tacit. Germ. *Dotem non uxor marito sed uxori maritus offert* etc. schijnt ook eenen verkoop van de vrouw aan te duiden, daar de *boves*, *ac froenatus equus*, *cum framca gladioque*, welke het *dos* uitmaakten, waarschijnlijk aan de ouders geschonken werden.

bijkans tot eene noodzakelijkheid maken, doen in de familie-betrekkingen eenen weldadigen invloed gevoelen, door de vrouw eenige achting te schenken en haar regten toe te kennen, die, hoe gering zij ook zijn mogen, haren toestand, in vergelyk van den zoo even geschetsten, voortreffelijk doet schijnen.

Het is vooral dan, wanneer eene nederzetting van familiën de grondslagen legt tot de vorming van eenen staat, dat het huwelijk als middel tot vermeerdering der bevolking geëerbiedigd en bevorderd wordt; doch ook alleen als zoodanig, want het is er nog verre van af, dat de vrouw eenigzins zelfstandig in het huisgezin optreedt en die regten geniet, welke eerst bij eene groote maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling aan haar worden toegestaan.

De bepalingen omtrent den echt in de eerste tijden van Rome schetsen vrij wel de familie-betrekkingen in deze periode. Het lag geheel in den aard van de inrigting der Romeinsche familie, dat de *paterfamilias* geene magt nevens de zijne duldde, doch dat allen gelijkelijk daaraan onderworpen waren; de vrouw, die derhalve door de *coemptio* (een overblijfsel van den vroegeren verkoop) of de *confarreatio* in manu mariti gekomen was, stond gelijk met hare kinderen in betrekking tot den vader (*filiae loco*). De vrouw is door den echtgenoot als eene onmisbare zaak *liberorum quarendorum causa* aangeschaft 1), en hij wordt regtens

1) Ulp. III, 3. Deze overeenkomst met eene zaak blijkt nog duidelijker uit de omstandigheid, dat eene vrouw geusucapieerd kon worden.

meester van al wat zij bezit en wat zij nog verkrijgen kan 1).

Eene zoodanige verhouding, welke in de patriarchale levenswijze der opkomende volken haren oorsprong neemt, kan echter niet duurzaam zijn: zij moet of tot eene meerdere vernedering van de vrouw leiden, zooals die in Athene gevonden wordt, waar het huisselijk leven onbekend is en de omgang met *hetären* of de nieuwtjes van het forum meer aantrekkelijkheid voor den beschaafden man opleveren dan de slecht opgevoede vrouw; of wel ziet men een geheelen ommekeer plaats hebben, zooals die in Rome gedurende de laatste jaren der republiek waargenomen wordt.

Behalve het *matrimonium* volgens het burgerlijk regt, waardoor de vrouw *in manu mariti* kwam, geraakte in Rome nog een ander huwelijk in zwang, dat aan het *jus gentium* ontleend was. 2) Wanneer eene verbindtenis tusschen Peregrinen en Latijnen of wel tusschen dezen en Romeinsche burgers plaats vond, welke het karakter van een *consortium omnis vitae* met de *affectio maritalis* had, zoo werd ook deze als echt erkend en, hoewel niet voor de vrouw dic gevolgen hebbende, die de *justae nuptiae* hadden, waren toch de kinderen *in patria potestate*. Ofschoon de vrouw derhalve geen *mater familias* was, bragt het gebruik mede, dat zij door het geven van een *dos* deelde in

1) Omnia quae ejus erant, viri fiebant dotis nomine. Cic. Top. 4.

2) Genus enim est uxor, cujus duae formae, una matrum familias earum, quae in manum convenerant, altera earum quae tantummodo uxores habentur. Cic. Top., Cap. 3.

de lasten der huishouding, waarvan zij een deel zoude uitmaken. Voor het overige waren de echtgenooten elkander zóó vreemd, dat de een tegen den anderen *actiones de dammo* of *in factum* konde instellen, even als tegen iederen vreemdeling. 1) Ook was de man verplicht de huwelijksgift in sommige gevallen en onder anderen bij *divortium* terug te geven, met het doel om de vrouw door den *dos* de gelegenheid aan te bieden, om een ander huwelijk aan te gaan en tot vermeerdering der bevolking mede te werken. 2)

Zoo zien wij het oude burgerlijk huwelijk plaats maken voor eene instelling, die de vrouwen eenen bijkans geheel onafhankelijken stand nevens hare echtgenooten doet innemen, en de vermeerdering der huwelijksgiften schijnt met eene vermindering der maritale magt gepaard te gaan. 3) Bovendien was het nog in zwang geraakt, dat de vrouwen slechts een gedeelte van haar vermogen als huwelijksgift mede gaven, terwijl zij een groot deel als *paraphernalia* of eigene goederen behielden, waarvan zij gebruik wisten te maken, om de mannen onder haar bedwang te houden, door hun geld te leenen en hen zodoende tot hare schuldenaren te maken. 4)

1) Ulp. L. 27 § 30 D. ad leg Aquil.; Paul L. 56, Id.; I Cod. Rer. amot.

2) Reipublicae interest dotes mulierum salvos esse, propter quas nubere possint. L. 2 D. de Jure dot.

3) Argentum accipi, dote imperium vendidi, zegt een gelukkig echtgenoot bij Plaut. Asin. I, 74. Een gezegde, dat nog heden door menigeen, die een goede partij gedaan heeft, zoude kunnen herhaald worden!

4) Gellius haalt eene klagt van Cato aan, waarbij hij zegt:

De beheerschers der wereld schenen echter niet gezind, om de slaven hunner echtgenooten te worden, en welligt was ook dit niet zonder invloed op de onrustwekkende neiging tot het coelibaat, die AUGUSTUS door de krachtigste maatregelen zocht tegen te gaan. 1) De weg, die hiertoe ingeslagen werd, was echter niet de gelukkigste: in plaats van de betrekking tusschen man en vrouw, vooral wat de huwlijksgift betrof (die steeds eene groote bron van onaangenaamheden was), op eenen meer billijken voet te regelen, ging men voort met de vrouwen op alle mogelijke wijzen voorregten toe te kennen, terwijl men van den anderen kant trachtte de mannen tot het huwelijk te dwingen. De huwelijken werden zoodoende bij de Romeinen meer zaken van winstbejag dan van toegenegenheid en de tafereelen, ons door de toenmalige schrijvers nagelaten, leveren hiervan de duidelijkste bewijzen op.

De gemakkelijheid der echtscheidingen kwam in deze verbasterde maatschappij juist van pas, en het beste wordt de toestand van de Romeinsche huisgezinnen door de woorden van PLUTARCHUS geschilderd: dat men

„Principio vobis mulier magnam dotem attulit, tum magnam pecuniam recipit, quam in viri potestatem non committit. Eam pecuniam viro mutuum dat, postea ubi irata facta est servum recepticium sectari atque flagitare virum jubet. Noct. Att. XVII. Cap. 6.

1) Deze neiging was vooral nadeelig dewijl de bevolking zoover verminderde, dat men de vaste en omloopende kapitalen niet meer exploiteren kon. De census van het jaar 683 van Rome telde ongeveer 1.800.000 vrije personen, in hetzelfde gedeelte van Italie, waar in 529 ongeveer 3.000.000 gevonden werden.

Dureau de la Malle, II, pag. 240.

niet trouwde om erfgenamen, maar om erfenissen te verkrijgen. Ook zag men in Rome alle pogingen, om de eer van het huwelijk te herstellen, mislukken. De belooningen, toegekend aan hen, die een zeker aantal kinderen hadden; de verpligting, aan de vaders opgelegd, om eene huwelijksgift mede te geven; het verzekeren van die gift aan de vrouwen, opdat zij de gelegenheid zouden hebben nieuwe mannen te koopen, alles was onnut. Het gemakkelijke van de echtscheiding onderhield de onzedelijkheid, welke huisgezin en bevolking vernielt, de bekende leges Julia en Papia Poppea blijven als het bewijs van de ijdelheid der geneesmiddelen, die de eerste oorzaak van het kwaad laten blijven, en het is van deze wetten, waarvan men eenmaal zoo groote verwachtingen koesterde, dat gezegd kan worden: „quid leges sine moribus.” 1)

Terwijl in de oude wereld de afhankelijke en lage stelling der vrouw soms door stoffelijke voordeelen werd opgewogen, die echter in geenen deele, zooals gebleken is, eenen wenschelijken invloed uitoefenden, treedt eerst in de Christelijke maatschappij de vrouw in de plaats, die haar nevens den echtgenoot toekomt, en waar zij ook, gelijk reeds vroeger gezegd is, haren huishoudelijken werkkring het meest geschikt kan vervullen.

Eerst dan kan men in ieder gezin de zorgende moeder, de liefderijke echtgenoot, de ordelijke huisvrouw ontmoeten, wier waakzame oogen de huisselijke welvaart tegelijk met het huisselijk geluk in bescherming nemen.

1) Wolowski. Sur la Société conjugale. Revue de Leg. et de Jurisp. 1846.

Ofschoon ook dan voornamelijk de vereeniging van man en vrouw hare aanleiding moet vinden in het edelste gevoel dat den mensch kan bezielen, in de liefde, die hun kracht en lust geeft, voor- en tegenspoed met het wezen hunner keuze te dragen, en men dus in zooverre zoude kunnen meenen, dat het huwelijk eene verbindtenis was van te verheven aard, dan dat stoffelijke belangen daarin gemoeid konden worden, vloeijen uit deze gemeenschap echter vermogens-betrekkingen voort, wier regeling én de openbare orde én de belangen der echtgenooten zelven dringend vorderen.

Voorzeker schijnt dit het meest in overeenstemming met den naauwen band, welke de echtgenooten voor hun leven vereenigt, en de onderlinge liefde, welke hen tot deze verbindtenis gebragt heeft, dat ook de goederen van den eenen de eigendom van den anderen zijn en dus geheele gemeenschap van goederen plaats hebbe; ook het huishoudelijke belang, geloof ik, dat eene zoodanige gemeenschap eischt.

Waar toch kan eene betere samenwerking ter bevordering van het welzijn des gezins verwacht worden, dan daar, waar de belangen gelijk zijn; waar beide echtgenooten evenzeer hunne krachten in zullen spannen om door ijver en spaarzaamheid het gemeenschappelijk vermogen te vermeerderen. 1)

1) Columella, Lib. XII *de Re rustica*, schetst in de volgende woorden de voordeelen der gemeenschap: *Erat summa reverentia cum concordia et diligentia mixta, flagrabatque mulier pulcherrima diligentiae acumulatione, studens negotia viri cura sua majora atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus aut femina proprium esse*

Terwijl de scheiding der goederen niet zelden tot de onaangenaamste twisten aanleiding kan geven en als het ware eene tegenstrijdigheid van belangen tusschen de echtgenooten doet ontstaan, is de gemeenschap een nieuwe waarborg voor de hechtheid en de waardigheid der huwelijksverbindtenis.

Voor al in dit opzigt ziet men een merkwaardig onderscheid tusschen de begrippen der oude en der nieuwe wereld: de oude stelsels plaatsen voornamelijk de welvaart der familie in de onbewegelijkheid des eigendoms, eene belemmering, die de economische ontwikkeling meer dan eenige andere de handen bindt. 1) Zij offeren de welvaart van allen aan het belang der vrouw op, die in andere opzigten beneden hare waarde wordt geschat. Meer en meer echter zal het huwelijk aan zijne economische bestemming beantwoorden, en die vruchtbare deugden aankweken, die voor allen voordelig zijn, wanneer liefde en wederzijdsche opoffering, eenheid van wil en eenheid van belang de echtgenooten verbindt, en veel meer dan de gestrengheden van het dotale stelsel, dan de tweeslachtige huwelijksche voorwaarden, die men hoogstens als een noodzakelijk kwaad kan beschouwen, bevat de volkomen gemeenschap de vereischten om de huisgezinnen te doen bloeijen, om ze van armoede tot bemiddeldheid, van bemiddeldheid tot rijkdom te brengen. 2)

juris sui diceret; sed in commune conspirabatur ab utroque, ut cum forensibus negotiis, matrimonialis sedulitas industriae rationem parem faceret.

1) Instit. quibus alienare licet. Pr. Cod. de rei ux act. V, 13, § 15.

2) Zie Troplong, Comm. sur l'Echange T. I, Pref. IV.

Het is niet zoozeer een regts-voorschrift als wel een natuurlijk gevolg van de betrekking, die tussehen ouders en kinderen bestaat, dat de eerstgenoemden zorg dragen voor de opleiding der wezens, welke zij in het leven hebben geroepen; dat deze daarentegen den diepsten eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd zijn aan die personen, die hun het aanzijn geschonken hebben. 1) Uit die natuurlijke betrekking worden echter toestanden geboren, wier regeling door het regt vereischt wordt, zooals de voogdij der ouders, de verpligting der kinderen om bij hunne ouders in te wonen en andere, wier omvang en duur echter door de heerschende zeden belangrijk gewijzigd worden.

De orde en het welzijn des huisgezins vorderen, dat den vader eene uitgestrekte magt toegekend worde. Deze vaderlijke magt, als beperking van het handelingsvermogen der kinderen, is niet geheel van staathuishoudkundig belang ontbloot. Het is daarom, dat ik er een oogenblik bij wil stilstaan. Door de zeden menigmaal gewijzigd, komt de vaderlijke magt onder twee verschillende gedaanten voort: zij is namelijk of altoosdurend of tijdelijk.

De eerste vorm is voornamelijk zijnen oorsprong verschuldigd aan de patriarchale tijden, waarin de huisvader eerder als vorst dan als bloedverwant geëerbiedigd

1) Dat dit een geheel natuurlijke toestand is, blijkt genoegzaam daaruit, dat zelfs bij de volken, waar geene wetgeving bestaat, steeds de ouders voor hunne kinderen zorgen, en dat men eene andere schikking, zooals in Sparta, door uitdrukkelijke wetten moet invoeren.

werd; ook dan is de vaderlijke magt meestal tot eene ontzagwekkende hoogte gestegen, en zoowel het leven als de bezittingen der kinderen zijn in zijne hand. Eene zoodanige uitbreiding dier magt, welke in onbeschaafde tijden bij de herdersvolken welligt eene groote eenheid en kracht aan het huisgezin verleende, kan echter bij meerdere ontwikkeling en vooruitgang niet goedgekeurd worden; hoezeer ook de kinderen door banden van liefde en eerbied aan hunne ouderen gehecht mogen zijn, toch zijn zij bestemd éénmaal eene zelfstandige loopbaan in te treden en volgens eigen inzigten tot bereiking hunner bestemming mede te werken. Zoodra zij derhalve de kinderjaren ontgroeid zijn, behooren zij op zich zelve te staan; zij zijn aan God en aan de menschen voor hunne daden verantwoordelijk, en het is een onnatuurlijke toestand, om hun handelingsvermogen afhankelijk te doen blijven van eene magt, die bestemd was hen tot vrije werkzaamheid voor te bereiden.

Wanneer het kind een mensch geworden is, moet het als mensch kunnen handelen; dit is eene voorwaarde van allen maatschappelijken vooruitgang; het kunnen dan alléén zedelijke banden zijn, die het aan zijne ouders verbinden, en een wettelijke band wordt slechts een knellend juk, dat eerder botsingen dan goede gevolgen kan opleveren.

HOOFDSTUK III.

VERMOGENSREGTEN.

Niet in zich zelve vindt de mensch alle middelen, welke hij ter bereiking zijner levensdoeleinden behoeft; zelfs door de eenvoudigste levensfunctiën treedt hij in eene aanhoudende verbinding met de wereld buiten hem, en even als ieder schepsel, is ook hij afhankelijk van de voorwaarden, welke tot de instandhouding van zijn bestaan geeischt worden. Doch nevens het gevoel onzer afhankelijkheid, dat ons overal en ieder oogenblik aan onzen onvolkomenen aardschen toestand herinnert, is den mensch het gevoel zijner hoogere roeping ingeboren, waardoor hij zich buiten het aardsche en tijdelijke verheft en de middelen zoekt om de hindernissen, die hem in alles belemmeren, zooveel mogelijk uit den weg te ruimen. Zijne afhankelijkheid is geene onderworpenheid; de natuurkrachten, wier ontstaan en wezen hem een raadsel is en wier aard hij niet vermag te wijzigen, kunnen echter door hem tot zijne bedoelingen worden dienstbaar gemaakt; de menschen die nevens hem eene onafhankelijke en zelfstandige plaats be-

kleeden, behoeven zijne diensten gelijk hij de hunne en beider belang brengt mede, dat zij elkander wederkeurig een deel hunner volstrekte onafhankelijkheid opofferen en verbindtenissen aangaan.

De heerschappij van den mensch kan zich uitstrekken én over de stoffelijke natuur én over de handelingen zijner medemenschen. De eerste wordt geboren door de magt van het redelijk wezen over de onbezielde stof, de andere door de beide drijfveren, die in al onze handelingen ten opzichte van onze medemenschen, in meerdere of mindere mate werkzaam zijn, de liefde tot ons zelve (eigenbelang) en die tot onzen naaste (*caritas*). Het geheel der bevoegdheden, welke als uitvloeisels dier betrekkingen tot personen en zaken, door het regt aan een mensch toegekend worden, geven hem eene bepaalde *magt* tot voldoening zijner stoffelijke behoeften, en zeer juist worden derhalve die regten door de nieuwere juristen, onder den algemeenen naam van *vermogensregten* aangeduid.

De zuiver persoonlijke regten daarentegen stellen alleen de algemeene bevoegdheid vast, welke den enkelen persoon in het maatschappelijk zamenzijn verzekerd is. Hoe gewichtig die regten ook zijn mogen, hoeveel belang een ieder ook moge hebben, om die bevoegdheden in meerdere of mindere mate te bezitten, geheel op zich zelve beschouwd zijn de persoonlijke regten nutteloos voor den mensch, wiens behoeften hem bij voortdoring met de hem omringende wereld verbinden. 1)

1) Het is bekend, dat niet zelden de persoonlijke regten opgeofferd zijn, om den hongerdood te ontkomen. Roscher, *Principes d'Econ. Pol.*, geeft daarvan voorbeelden, pag. 151.

Al moge ons het regt toegekend zijn om onze goederen te beheeren, dat regt kan ons alleen dan baten, wanneer wij inderdaad goederen *hebben*, zoodat het ieder duidelijk moet zijn, dat met betrekking tot de economische feiten, de vermogensregten van oneindig meer gewigt zijn dan de persoonlijke of de familieregten, ja dat men zelfs beweren kan, dat de vermogensregten hun ontstaan aan de huishoudelijke toestanden der maatschappijen te danken hebben. 1)

Zoo lang de mensch zich in den beperkten kring des gezins beweegt en in die kleine maatschappij alles vindt waardoor hij zijne behoeften en zijne neigingen bevredigen kan, gelijk dat in de vroegste perioden der volksontwikkeling het geval is, zoolang kan er ook van geene eigenlijke vermogensregten sprake zijn. De overeenkomst van belangen en inzigten maakt de gemeenschap der goederen mogelijk; 2) de diensten die in de groote maatschappijen niet dan tegen daarmede gelijkstaande opofferingen bewezen worden, zijn hier het gevolg van loutere welwillendheid of geschieden op bevel van het hoofd des gezins, en zoowel verbindtenissen als eigendom zijn begrippen, die alleen eene volkenregtelijke beteekenis hebben. Eerst wanneer eene wijziging van den socialen toestand het individu tot

1) Ahrens, Rechtsencycl. p. 665 spreekt van Privatwirthschafts-Recht.

2) De Romeinsche regtsgeschiedenis toont ons duidelijk hoe overwegend het familierecht in de eerste tijden was. „Der Einfluss der patria potestas auf die Rechtsfähigkeit hat seine Quelle und Gränze in dem Grundsatz, dass der ihr Unterworfenene kein Vermögensrecht haben kann.“ Puchta, Cours. der Inst. § 219.

eenen onafhankelijken werkring geroepen heeft, waarin het over zijne krachten en vermogens vrijelijk kan beschikken en het naar eigen inzigten zijne levenswijze inrigt, wanneer, in een woord, de persoonlijkheid zich buiten het gezin ontwikkelt, dan vormen zich ook de vermogensregten in hunne veelsoortige gestalten en regelen de betrekkingen, waartoe de voortbrenging en de verdeling der rijkdommen aanleiding geven, terwijl de banden door bloedverwantschap en aanhuwelyking gelegd, hoofdzakelyk slechts eene zedelyke betrekking daarstellen. In de ontwikkelingsgeschiedenis der verschillende volkeren laten zich duidelyk die twee tijdperken onderscheiden, het eerste dat waarin het familie-regt bij alle levensbetrekkingen eenen overwegenden invloed uitoefent, het andere dat waarin de vermogensregten een steeds toenemend gewigt verkrijgen. In de tijden eener geringe economische ontwikkeling produceert het gezin alles, wat de geringe behoeften zijner leden vorderen, de verdeling der rijkdommen geschiedt naar het goedvinden van het hoofd des gezins, in wien alle magt vereenigd is en ten opzichte van wien slaven, vrouwen en kinderen in gelijken toestand van afhankelijkheid verkeerden. 1) Doch behoef ik aan te toonen, hoe uiterst gering de behoeften, hoe laag de ontwikkeling eener maatschappij moet zijn, waar de verdeling van den arbeid, dat bewonderenswaardig maatschappelyk feit, hetwelk de meest uiteenloopende

1) De kinderen werden ten tijde van de republiek in Rome als zaken ten opzichte van den vader beschouwd. *Uti paterfam. legasset super pecunia tutelave rei suae, ita jus esto.*

belangen in harmonie brengt, slechts in den kring van weinige personen wordt toegepast? 1) Wanneer derhalve de aanraking met vreemde natiën, de toename der bevolking, die eene verandering der vroegere levenswijze noodzakelijk maakt, nieuwe behoeften en nieuwe industriën in het leven roept, moet de economische beteekenis van het huisgezin onvermijdelijk minder worden, en de persoonlijkheid door den individuelen arbeid zich meer en meer ontwikkelen. Dan treedt ieder mensch in betrekkingen tot de buitenwereld, die hem en niemand anders aangaan; hij oefent heerschappij uit over de stoffelijke goederen en maakt ze aan zijne bedoelingen dienstbaar; hij heeft de hulp zijner medemenschen noodig en sluit verbindtenissen, waardoor hem die hulp toegezegd wordt; doch al die betrekkingen vorderen de bescherming van het regt; wanneer hem die verzekerd is, *kan* en *mag* een persoon vrijelijk handelen; dan is hij in het volle genot der bevoegdheden, waartoe de erkenning zijner persoonlijkheid slechts de voorwaarde is en die zijn *vermogen* uitmaken. 2)

Terwijl dus de familie-regten uit *natuurlijk zedelijke*

1) Des expressions encore usitées en Europe comme *fief* en *quenouille* etc. rappellent cette division du travail la plus ancienne de toutes. Roscher, I § 48.

Les courtisans du roi Frotho III lui conseillaient de se marier, „parcequ'autrement son linge déchiré ne serait jamais raccommodé.” Roscher § 49.

Domum servavit, lanam fecit was eene groote lofspraak voor de Romeinsche vrouw.

2) Vermögen, bedeutet allgemein die Fähigkeit etwas zu wirken, und kömmt im Allgemeinen mit Kraft (*δύναμις*) zusammen. Von Hasner, Syst. der pol. Öconomic, § 12.

verhoudingen van de menschen onderling ontstaan zijn, spruiten de vermogens-regten uit de *natuurlijk economische* betrekkingen der burgers voort, en geenszins kan ik de meening van VON SAVIGNY onderschrijven, „dasz sie dem jus naturale nicht angehören und dasz die Anerkennung ihres Daseyns minder nothwendig, mehr willkürlich und positiv erscheine als bei den Instituten des Familien-rechts.” 1) Deze opvatting, welke bij de juristen niet zeldzaam is, geloof ik hieraan te mogen toeschrijven, dat het vermogens-regt, en wel in het bijzonder de zakelijke regten, steunende op zuiver huishoudelijke betrekkingen, steeds gewijzigd is door de economische ontwikkeling der volken; dat het zodoende veranderingen heeft ondergaan, die hem, wien de economische toestanden onbekend waren, als willekeurig moesten toeschijnen, waardoor hij, oorzaak en gevolg verwisselende, als uitvloeisel der wetgeving beschouwde, wat inderdaad de aanleiding tot de verandering der regtsbegrippen gegeven had.

1) v. Savigny, Syst. des heut. Röm. Rechts, I, p. 370.

HOOFDSTUK IV.

EIGENDOM.

De voorwerpen in de staathuishoudkunde, onder den algemeenen naam van rijkdommen begrepen, onderscheiden zich door drie vereischten, namelijk door dat zij nuttig, stoffelijk en in de magt der menschen zijn 1). De zakelijke regten hebben tot doel, om den mensch die magt te verzekeren, welke in haren meest volkomenen vorm *eigendom* genoemd wordt. Overal, waar de beschaving eene zekere hoogte bereikt heeft, vindt men den eigendom door het burgerlijk regt gewaarborgd en de regels bepaald, volgens welke hij verkregen wordt. Hoewel dus de eigendom een algemeen aangenomen en geëerbiedigd regts-instituut is, bestaat omtrent het beginsel, waarop het steunt, eene groote verscheidenheid van meeningen.

Terwijl het oudere natuurregt den eigendom op onhoudbare gegevens en individuele gevoelens liet rusten,

1) Courcelle Seneuil, *Traité d'écon. politique*, Tom I. p. 37.

en het positieve regt den eigendom aanneemt, zonder zich om eenig beginsel te bekommeren, kan het geene verwondering baren, dat er zich stemmen hebben verheven van mannen, die door de ellende van zoovele duizenden hunner medemenschen getroffen, eene instelling hebben bestreden, die slechts bestemd scheen, om enkelen uitverkorenen het genot van de goederen dezer aarde te verzekeren; en men mag vragen, of Fourier en Proudhon niet in onze achting moeten rijzen, wanneer de stichter der historische regtsschool geen anderen grond voor den privaateigendom schijnt te kunnen aanvoeren dan de omstandigheid, dat de rijken meestal het gezag in handen hebben gehad? 1)

Doch gelukkig steunt ons maatschappelijk organismus, waarin de eigendom eene zoo belangrijke plaats bekleedt, op hechtere grondslagen; al mogen willekeur en geweld zich eene tijdelijke heerschappij weten aan te matigen, vroeger of later zullen zij zich voor de kracht der eeuwige wetten moeten buigen, door wier eerbiediging alleen de menschheid hare bestemming bereiken kan. Zoo schetst ons ook de geschiedenis van den eigendom in hare wisselende vormen den loop van het leven der menschheid, en alle opvattingen van het verstand, alle godsdienstige gevoelens, alle verschillende inzigten, die menschen en volken op zekere tijdstippen beheerschen, alle veranderingen, welke zij achtereenvolgens ondergaan, worden overgebracht in de wetten, die de betrekking van den mensch tot de zaken regelen. Aan de staat-

1) Hugo, Naturrecht, aangeh. door Hingst, Proeve eener geschiedenis v. d. hist. school, bl. 31.

huishoudkunde komt de eer toe, dat er een licht over dien chaos verspreid is, door de opsporing en ontvouwing van de beginselen, waarop de heerschappij van den mensch over de stof gegrondvest *is* en alleen gevestigd zijn *kan*.

De natuur, waarin de mensch de middelen vindt ter voldoening zijner behoeften, schenkt ons hare gaven geenszins om niet. Mogen er al menschen zijn, die zich hersenschimmen vormen van de gouden eeuw, waarin de aarde aan ieder hare vruchten in overvloed aanbod, een kortstondig verblijf in de wouden van Guyana of Brazilië zoude hun weldra de meerdere zegeningen van onzen ijzeren leeftijd op prijs doen stellen. Te allen tijde en in alle omstandigheden levert de natuur hare gaven slechts aan den *arbeidenden* mensch; alleen de arbeid schept de *rijkdommen*, en alleen daardoor kunnen de zaken tot de bevrediging onzer behoeften aangewend worden, wanneer wij door de samenwerking van ons verstand en van onze fysieke krachten die zaken hebben verplaatst, vervormd of toebereid. 1)

De arbeid doet derhalve eene onmiskkenbare betrekking tusschen den mensch en de *zaak* geboren worden. In den arbeid van iederen mensch, zoowel in dien des geestes als in dien des ligchaams, geeft zich als het ware het wezen, de individualiteit van den arbeider terug,

1) Die Natur fordert von der Menschheit und jedem Einzelnen geistige Selbstentfaltung durch Arbeit. Leist, Natur des Eigenthums, p. 220.

Dii omnia laboribus vendunt.

zoodat ieder in het product van eens anders arbeid de openbaring van eene kracht moet erkennen, die van dien anderen persoon uitgegaan is en zich op de zaak heeft overgeplant. Instinctmatig gevoelt men, dat die zaak voor ieder ander als den voortbrenger eene vreemde is; dat geen enkele band, dan welligt die der begeerte, anderen daaraan hecht, en dat de toeëigening van die zaak eene daad van geweld zoude zijn. Stellen wij ons den eenvoudigsten vorm van den arbeid voor: de toeëigening van boomvruchten. Ook daarbij moeten wij erkennen, dat eene waarneming van de eigenschappen dier vruchten, om onze behoeften te bevredigen, voorafgegaan moet zijn; dat die waarneming eene handeling te weeg heeft gebracht, die, hoe eenvoudig ook, toch arbeid te noemen is tegenover hem, die, onbewegelijk op den grond uitgestrekt, onze bemoeijingen aanziet; dat zonder die handeling de vruchten onmogelijk in onze behoeften hadden kunnen voldoen: en zoude men dan nog willen beweren, dat de betrekking van beide personen tot die voortbrengselen dezelfde is? De overtuiging van het tegendeel is eene zoo diep in de menschelijke natuur gevestigde, dat iederen mensch, nevens de zelfverdediging, de zucht tot bescherming van de goederen, door zijnen arbeid voortgebracht, is ingeschapen. Van het kind, dat schelpen aan het strand verzamelt, tot den koopman, die door reusachtige speculatiën millioenen gewonnen heeft, gevoelen allen, dat de arbeid eenen band tusschen den mensch en de zaken vormt, die geëerbiedigd moet worden; en waar eigen krachten te kort schieten, om de schennis van des arbeiders bevoegdheid te verhinderen, daar beschermt de gemeen-

schappelijke overtuiging door het *regt* de heilige aanspraken, door den arbeid gevestigd. 1)

De arbeid, die de rijkdommen voortbrengt, doet tevens den eigendom ontstaan, die ons het vrije genot dier voortbrengselen verschaft, en wiens erkenning als regts-instituut door het volksbewustzijn even natuurlijk als noodwendig is. 2) Overal, waar de mensch als een

1) Die Periode des Selbstschützes oder der Selbsthülfe ist die factische Vorperiode, aus der wir bei allen Völkern in oft sehr genau erkennbarer Weise die Periode des Rechtes sich heraus entwickeln sehen. Leist, Natur des Eigenth, p. 229. Ook Ihering in zijn Geist des Röm. Rechts neemt eene periode des Selbstschützes aan.

2) Ik ben het in dit opzigt oneens met Renouard, die den arbeid niet als een noodzakelyk beginsel van den eigendom aanneemt en die onze leer toeschryft: à l'esprit de système qui nous porte à tronquer les faits par le désir de les faire découler d'un seul principe (Dr. Ind, p. 270). In den grond echter verschilt zijn beginsel weinig van het mijne. Men houde wel in het oog, dat het mij te doen is om een eigendoms-beginsel, dat erkend worden *moet*, wanneer de menschheid als een samenwerkend geheel hare bestemming bereiken wil; dat beginsel vind ik alleen in den arbeid, en, alleen door aan dat beginsel vast te houden, kan men de communistische spitsvindigheden met goed geluk bestrijden. Daarom ontken ik evenwel niet, dat er nevens het voortbrengen door den arbeid eene toeëigening van zaken kan plaats hebben, die zeer doelmatig, ja zelfs billijk kan wezen; doch ik geloof niet, dat zij dezelfde aanspraak op eerbiediging in het volksbewustzijn heeft. Het positieve regt kan b. v. bepalen, dat eene *gevondene* zaak eigendom van den Staat zal zijn, zonder dat dit op de economische toestanden van een volk den minsten invloed zal hebben, zonder dat het billijkheidsgevoel daardoor gekrenkt kan zijn; maar eene wet, die ons het regt op de vruchten van onzen arbeid ontzegt, zal zonder twijfel eene geweldige stoornis in de economische betrekkingen uitoefenen; zij is tevens de ergste miskenning der persoonlijke vrijheid.

onafhankelijk wezen wordt erkend, dat de vrije beschikking over zijne fysieke en intellectuele vermogens heeft, daar moet men ook tot de noodzakelijke gevolgtrekking komen, dat, wanneer hij door het gebruik dier vermogens de nuttigheid der zaken vermeerdert, die meerdere nuttigheid of de daardoor ontstane waarde eene natuurlijke en regmatige belooning is voor de door hem aangewende moeite. 1)

Het zoude echter ten eenemale met de uitspraak der geschiedenis in strijd zijn, wanneer ik wilde beweren, dat de natuurlijke band tusschen den arbeidenden mensch en de voortgebrachte waarde te allen tijde geëerbiedigd is. Integendeel, wanneer wij tot het ontstaan van vele zaken, die thans onze eigendommen uitmaken, konden teruggaan, zouden wij telkens afwijkingen, hoogst zelden de toepassing van ons beginsel vinden. Die afwijkingen zijn aan twee oorzaken toe te schrijven: in de eerste plaats aan de menschelijke onvolkomenheid, die telkens het goede en ware miskent en verwerpt, om de inblazingen der laagste driften en begeerten op te volgen, en die aldus steeds van de wetten, die het maatschappelijk zamenzijn moeten beheerschen, afdwaalt, zonder dat echter die wetten de minste verandering ondergaan; ten tweede aan de valsche begrippen omtrent het wezen en de bestemming der dingen, die zich later, ten gevolge van die afdwalingen, in het volksbewustzijn vestigen, en die niet dan door naauwgezette en onbevooroordeelde nasporingen geheel kunnen weggenomen worden.

1) Garnier, *Traité d'écon. pol.*, p. 136.

Nauwelijks heeft de mensch de vruchten van zijnen arbeid kunnen besparen; nauwelijks heeft die arbeid daardoor eene waarde in de oogen van anderen gekregen, of de zwakke, ten prooi aan de onregtmattige begeerten van anderen, wordt met geweld genoodzaakt voor hen te werken, en hun de vruchten van zijnen arbeid af te staan. 1) De slavernij is dus, terwijl zij de persoonlijke vrijheid des menschen miskent, de belangrijkste afwijking van het eigendoms-beginsel, dat ik aangenomen heb; doch ik geloof niet, dat iemand geneigd zal zijn de slavernij als eene instelling te beschouwen, die in het ideaal van eene volmaakte regts-ordering kan opgenomen worden, terwijl hare economische waarde reeds bij de behandeling der persoonlijke regten aangetoond is.

Gelijk ik reeds opmerkte, is de overtuiging, dat de arbeid de naauwste betrekking tusschen den arbeider en de voortgebragte zaak daarstelt, eene zoo natuurlijke en zoo diep in het volksbewustzijn geworteld, dat overal, waar zich de vermogens-regten zelfstandig hebben ontwikkeld, de erkenning van die betrekking na te sporen is.

De arbeid, welke de zaken tot de bevrediging der menschelijke behoeften geschikt maakt, verschilt naar den trap van beschaving, waartoe een volk gestegen is; hij laat zich echter altoos tot twee hoofdbegrippen terug-

1) La violation de la liberté d'autrui est le crime qui accompagne dans l'histoire le moment où le travail a commencé à devenir productif. *Secretan*, Rapport du droit avec l'état économique. Bibl. univ. de Genève, 1849, p. 9.

brengen, namelijk *toeëigening* van de zaken, die buiten het bereik der menschelijke heerschappij waren, en *voortbrenging* van waarde. 1) De eerste heeft hare voorname beteekenis in de oorspronkelijkste beschavings-perioden, in den tijd, dat de mensch „*nudus in nudo humo*” door eenen hardnekkigen strijd tegen de natuur in zijne geringe behoeften voorziet, terwijl zij bij eene toenemende beschaving plaats maakt voor de eigenlijk gezegde voortbrenging, wanneer de menschelijke arbeid, in samenwerking met de natuurkrachten en het kapitaal, nieuwe producten te voorschijn roept, die zonder zijne medewerking niet of minder volkomen tot stand zouden gekomen zijn, wanneer hij de bestaande stof vervormt of verplaatst en aldus hare nuttigheid vermeerderd of ze voor anderen verkrijgbaar maakt.

Als algemeen erkende en meest oorspronkelijke wijze van eigendoms-verkrijging is de *occupatie* in de eerste plaats te noemen. De geschiedenis der volken leert, hoe de natiën, die thans door hare magt en welvaart aan het hoofd der beschaafde wereld staan, zich langzaam uit den toestand van barbaarschheid hebben verheven, welke nu nog slechts bij de ellendigste volkstammen, die men kent, te vinden is. In dien oorspronkelijken staat is de arbeid, waardoor men zich het noodzakelijke levensonderhoud verschaft, eerder een strijd tegen na-

1) Men leide uit deze onderscheiding niet af, dat ik de toeëigening niet als eene wijze van voortbrenging zoude beschouwen; ik heb door deze twee benamingen, gelijk uit het volgende zal blijken, slechts de verschillende trappen willen onderscheiden, welke de voortbrenging der rijkdommen naar mate van de beschaving des volks opklimt.

tuurkrachten en tegen het dierenrijk te noemen. 1) Het is bekend, hoe de aarde in haren natuurlijke toestand bijkans ter bewoning ongeschikt is; hoe de vruchtbare landerijen, die thans aan millioenen menschen het noodige verschaffen, zich voor eeuwen als ondoordringbare wouden of uitgestrekte moerassen vertoonden, waar niet één mensch, aan de hedendaagsche gemakken des levens gewoon, zijn onderhoud zoude kunnen vinden. 2) In die woeste natuur hebben echter de voorvaderen een kommervol bestaan gevonden; dáár hebben zij met ontzettende krachtsinspanningen en onvermoeid geduld hunne schamele hutten gebouwd en de heerschappij der wildernis aan het gedierte des wouds betwist; dáár hebben zij in het zweet huns aanschijns eenen strijd gevoerd, waarin de mensch overwinnaar is gebleven en de aarde met hare krachten onderworpen is. Doch men heeft zich die moeiten getroost door het vooruitzigt, dat de aan de natuur ontwoekerde plek eenmaal eene veilige woonplaats voor vrouw en kinderen zoude opleveren; men heeft de schier ondoordringbare bosschen doorkruist, opdat men door de jagt zijn levensonderhoud zoude vinden, en eerst daar, waar stroomen en moerassen eenen natuurlijken hinderpaal vormden, nam ook het gebied, waarover men heerschappij uitoefende, een einde; hetgeen daar binnen is, beschouwt de stam of het huisgezin, dat er zich gevestigd heeft, als zijn

1) Leist, Natur des Eigenthums, p. 85 Der ganze Lebensorganismus der anfangende Menschheit ruhet auf Kampf.

2) Men zie de beschrijving van dien toestand o. a. bij Hofdijk, Ons Voorgeslacht, I, pag. 6.

eigendom. Geen ander kan dat gebied het zijne noemen, daar binnen zijne woningen opslaan of er de jagt uitoefenen, zonder zich aan eene regtsschennis schuldig te maken, die eenen strijd tusschen de stamgenooten en den indringer zoude uitlokken. 1) Aldus geloof ik mij het eerste en eenvoudigste beginsel des eigendoms, de occupatie, te moeten voorstellen als een volkenregtelijk begrip. 2)

Maar de inbezitneming van den grond is slechts eene voorbereidende handeling. Het is niet alleen de keuze van eene woonplaats, het is voornamelijk de geschiktheid tot de uitoefening van den meest geliefkoosden arbeid, waardoor de stam in zijn onderhoud voorziet, die tot de occupatie bewogen heeft. Nevens den strijd tegen het weêrstrevende terrein, is er een andere te voeren, waarbij ligchamelijke krachtontwikkeling zich aan list en behendigheid paart. Jagt en visscherij zijn, het is algemeen bekend, de oorspronkelijke industriën, waar-

1) La propriété territoriale n'existe point chez les particuliers sauvages, parceque ne cultivant pas la terre, ou y jetant tout au plus passagèrement quelques grains de maïs, n'ayant pour demeure que de misérable cabanes qu'ils sont toujours prêts à abandonner, cette propriété personnelle doit leur être indifférente et leur serait même à charge; mais la propriété nationale, celle qui détermine où chaque nation, chaque tribu a le droit de faire ses excursions de chasse, cette propriété existe dans toute son énergie parmi eux. C'est pour la défendre qu'ils se font des guerres terribles où le plus fort extermine le plus faible. *Robin*, Voyage dans la Louisiane, tom. 2, p. 307.

2) Ein Grundsatz des jus gentium ist es das die factische Gewalt über eine Sache die rechtliche nach sich zieht, wenn nicht das Recht eines Anderen entgegen steht. *Puchta*, Curs. der Inst. § 235.

door de menschheid haar bestaan heeft gevonden; doch men is niet begonnen, alvorens die industriën uit te oefenen, met het regt vast te stellen, volgens hetwelk hij, die het wild doodden of de visschen bemagtigen zou, als eigenaar daarvan zoude erkend worden, — integendeel, niet uit voorafgaande bepalingen, uit de daad van het individu vormt zich voor den mensch het begrip van hetgeen hij het zijne, zijn eigen noemt. De eerste privaats-eigendom is derhalve die, welke aan de voortbrengselen der jagt of der vischvangst verworven wordt. Zonder twijfel is aldus de toestand geweest, waarin alle volken gedurende hunne kindschheid verkeerd hebben, en dien ik in weinige woorden kan schetsen. Een gemeenschappelijk eigendom vormt het jagtveld, door gemeenschappelijken arbeid geoccupceerd en tot de voldoening der behoeften bruikbaar gemaakt; een bijzonder eigendom wordt erkend aan de voortbrengsels der nijverheid, door individuelen arbeid verworven; in beide vormen des eigendoms eerbiedigt men het beginsel, dat arbeid de zaak tot eigendom maakt. 1)

Niet zelden ook ziet men bij barbaarsche volkstammen dat beginsel ontaarden en niet den strijd tegen de natuur, maar tegen den medemensch een middel worden, waardoor men zich van het noodige voorziet; ook dit is

1) Zie *Löher*, Land u. Leute in der alten u. neuen Welt. Nach festem Recht und Gericht haben die Indianer kein Verlangen; sie bedürfen es nicht. Das Recht kann sich bei ihnen nicht entwickeln, weil Sondereigenthum *an Grund und Boden* dafür keinen Anhalt giebt. Am *beweglichen Vermögen* ist Eigenthum anerkannt, es wird auszer durch Jagd und Krieg durch Handel, Tausch und Familienerbschaft erworben.

eene occupatie, die voor hen, die er hun bedrijf van maken, cervol en regtmatig geldt 1), doch die nimmer tot de oorspronkelijke eigendoms-verkrijging kan gerekend worden. Hare onnatuurlijkheid blijkt reeds daaruit, dat zij nimmer de algemeen heerschende zoude kunnen zijn; roof kan immers alleen plaats hebben ten opzigte van zaken, die in eens anders eigendom zijn; die zaken moeten dus reeds door de vlijt van anderen toegeëigend zijn, hetzij door occupatie van onbeheerde zaken, hetzij door voortbrenging. Hoe anti-economisch dan ook de toeëigening door geweld moge zijn, toch kan men ook daarbij het arbeidsbeginsel (hier echter zeer verkeerd toegepast) erkennen. Overal, waar de berooving van een ander als regtmatige *modus aquirendi dominii* aangenomen is, moet zij in openen strijd met moeite plaats gehad hebben 2), en te allen tijde heeft het regsgevoel onderscheid gemaakt tusschen den arglistigen dief, die zich heimelijk de goederen van anderen toeëigent, en hem, die opentlijk met zijne bedoelingen voor den dag komt, en die niet schroomt zijn leven in de waagschaal te stellen, om zijn doel te bereiken.

Duidelijk is het, dat de occupatie alleen dan het voornaamste middel van eigendoms-verkrijging kan zijn,

1) *Gai IV : 6. Maxime sua esse credebant quae ex hostibus cepissent.*

Tacit. Germ. 14. Materiae magnificentiae per bella et raptus. Nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostem et vulnera mereri, pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.

2) *Praeda sit haec illis, quorum meruere labores. Propertius, III. § 21.*

wanneer eene kleine bevolking eene groote uitgestrektheid gronds bewoont, en de gaven der natuur voor een ieder te verkrijgen zijn. Houdt deze toestand op, dan treedt ook het eigendomsregt eene nieuwe periode in, en nieuwe regtsbegrippen ontwikkelen zich met de veranderde huishoudelijke levensbetrekkingen des volks.

De occupatie kan alleen de onmiddellijke voortbrengselen der natuur of *res derelictae* tot voorwerp hebben; niets, wat reeds eigendom is, kan ten minste op die wijze de eigendom van een ander worden. Iedere nieuwe toeïgening der natuurproducten verkleint het gemeenschappelijk fonds der menschheid, dat in den beginne onuitputtelijk schijnt te wzen, totdat eindelijk de occupatie door het steeds zich uitbreidend privaateigendomsregt tot de minst belangrijke middelen van eigendoms-verkrijging afdaalt. Vooral is zij dat in ons regt, alwaar de weinige gevallen, waarbij occupatie te pas komt, bovendien zeer besnoeid zijn.

Schatten vindt men thans zelden; daarentegen hebben sommige zaken, aan welker toeïgening vroeger niet gedacht werd, groote waarde gekregen, dewijl men derzelve nut eerst laat heeft leeren kennen, ik bedoel lompen, mestspeeïën enz., die als *res derelictae* voor occupatie vatbaar zijn. In sommige steden zijn die voorwerpen, op de openbare wegen liggende, verpacht. Een zoodanige maatregel kan echter geen inbreuk maken op het algemeene wettelijke voorschrift van art. 640 B. W., en derzelve toeïgening blijft dus voor een ieder mogelijk 1).

1) Aldus is ook beslist door het fransche hof van cassatie, Arr. v. 12 April 1850, aangehaald bij Renouard Dr. Industr., p. 283.

Alvorens tot de behandeling van de eigenlijk gezegde productie als middel van eigendoms-verkrijging over te gaan, dien ik nog eene merkwaardige afwijking van het overigens algemeen aangenomen regt van toeëigening aan te stippen. In de meeste staten toch, zoowel der oudheid als der nieuwere tijden, zijn de delfstoffen van de vrije toeëigening door bijzondere personen uitgesloten geweest. Te Athene en in Rome was de bevoegdheid, om mijnen te ontginnen, een regt, dat de Staat slechts tegen betaling van eene pachtsom verleende. Ook in de middeleeuwen was het algemeen als een regaal regt beschouwd 1). Dat in deze bijzondere nijverheid de bevoegdheid der particulieren beperkt werd, kan men niet onbepaald afkeuren. Het ontginnen van mijnwerken is eene onderneming, die slechts met behulp van groote kapitalen kan begonnen worden; zoo dezelve dus voor iedereen vrijstond, zouden alleen zij, die reeds groote rijkdommen bezaten, genot van hunne bevoegdheid kunnen hebben; voor minder vermogenden zoude de gelegenheid daartoe nimmer bestaan; niets is dus billijker, dan dat de Staat, de oorspronkelijke eigenaar van het geheele grondgebied, de onderaardsche rijkdommen van de particuliere toeëigening uitsluit en door wettelijke geregelde concessiën de gelegenheid voor iedereen openstelt, om het voorregt der exploitatie te genieten. Zelden heeft men echter in de landen, waar het regt van den Staat op de mijnen aangenomen was, bij het toestaan van concessiën de eischen van het algemeen belang of der billijkheid geëerbiedigd,

1) Dict. d'Econ. Pol. voce Mines, II, p. 178.

en meestal beschouwde men de ontginning van mijnen als eene fiscale operatie 1), of men verleende die ontginning als een privilegie ten koste van de regten van anderen.

Eerst in het laatst der vorige eeuw is de wetgeving betrekkelijk het mijnwezen een punt van ernstige overweging, ook der economisten, geworden. Tot nog toe bestaat er echter groot verschil van meeningen omtrent dit onderwerp. Sommigen willen de exploitatie van delfstoffen volgens het gemeene regt regelen, en ontkennen volgens den regel: *res nullius cedit primo occupanti*, dat de staat regt zoude hebben om de toewijding van delfstoffen van voorwaarden, door haar gesteld, afhankelijk te maken. Deze meening, door TURGOR voorgestaan en door hem tot grondslag van een wetsontwerp gemaakt, mogt de goedkeuring in Frankrijk niet wegdragen, en ongetwijfeld zijn er vele gronden, die hare toepassing in de praktijk onraadzaam maken. 2) Daar het onmogelijk is de uitgebreidheid van eene pas ontgonnen mijn juist te bepalen, zoo zal het in vele gevallen hoogst moeilijk zijn om te weten, of de nieuw ontdekte delfstoffen niet alreeds deel van eene andere mijn uitmaken. Wilde men, om dit bezwaar te voorkomen, aan ieder het regt geven om de delfstoffen

1) Aldus is het in Rusland, waar 10% van de opbrengst der goud- en zilvermijnen aan den fiscus vervalt; natuurlijk is het onder zoodanige voorwaarden zeer moeilijk voor den exploitant om eerlijk te blijven.

2) Van deze wet zeide Mirabeau in de Nat. Verg., „que la législation minérale de Turgot ne créerait que des mines de procès.”

te nemen, waar men ze vindt, dan zoude eene dergelijke bepaling alle geregelde exploitatie onmogelijk maken, daar ieder natuurlijk zijn voordeel zoude doen met de ontdekking eener delfstof-houdende ader, en dus geene onderneming eenige zekerheid van voordeel zoude kunnen aanbieden. Bovendien, hoe ruim de regel ook gesteld schijne, zoude zij alleen ten voordeele van de grondeigenaars komen, tenzij men aan ieder, die een onderzoek naar delfstoffen wenschte te doen, het regt wilde geven om, wanneer hij zulks verkoos, de grond van een ander te doorgraven, zooals dat in de vroegere Spaansche koloniën van Amerika geoorloofd is, 1) doch bij eene gevorderde landhuishouding niet wel kan worden toegepast.

Anderen hebben den eigendom der delfstoffen eenvoudig aan den grondeigenaar toegekend, gelijk dit in Engeland steeds aangenomen is. 2) Ik geloof echter niet, dat dit beginsel op eenigen redelijken grond steunt. Men kan toch vragen: waarom moet de grondeigenaar tevens als eigenaar beschonwd worden van eene hoeveelheid metaal of steen, die welligt honderde voeten onder den grond, dien hij bebouwt, verborgen ligt. Kan de omstandigheid, dat ik eenige ellen boven eene zaak eigendommen bezit, eenige meerdere regten geven dan de omstandigheid, dat ik eenige ellen ten oosten of ten westen van eene zaak mijne bezittingen heb?

1) Courcelle Seneuil, *Traité d'Econ. Pol.*, II, p. 67.

2) Dunoyer, *De la liberté du Travail*. Zijne redenering, die mij meer heftig dan juist toeschijnt, is ook te vinden in de *Diet. d'Econ. Pol.*, II, p. 184.

Inderdaad, men zal moeten toestemmen, dat het eene vreemde begunstiging is, om een persoon, die niets van het bestaan eener zaak weet; die welligt nooit van plan is, dat bestaan te onderzoeken, onherroepelijk eigenaar van die zaak te maken en zoodoende anderen, die welligt hunnen arbeid en hunne kapitalen voor zulk een onderzoek wenschen te besteden, geheel de mogelijkheid daartoe te benemen. 1) Men houde echter in het oog, dat de eigendom van opene steengroeven en van veenen natuurlijkerwijze onafscheidbaar is van den eigendom des gronds, dewijl hunne ontginning niet, zonder de geheele vernietiging van den bovengrond, kan plaats hebben. Derhalve om de aangevoerde redenen geloof ik, dat het beginsel, waarbij den staat de eigendom der niet ontgonnen mijnen wordt toegekend, de voorkeur verdient. Ten deele is dit beginsel gehuldigd in de ook bij ons geldende Fransche wet van 21 April 1810, hoewel ook daarin, mogelijk om niet geheel ontrouw te worden aan het artikel 546 C. C., aan de eigenaars van den bovengrond een deel van de opbrengst is toegekend. Zoodra de concessie verleend is, gaat de mijn in den eigendom van den concessionaris over. Het eigendomsregt van den staat is zoodoende het geschikste middel, om de onderaardsche rijkdommen geregeld en zonder gevaar voor de verkregen regten van anderen te doen exploiteren; het beneemt niemand, die daartoe lust en geschiktheid bezit, de mogelijkheid om eene dergelijke onderneming te beginnen; doch daartoe is het ook noodzakelijk, dat de concessien

1) Comte, *Traité de la propr.*, p. 149.

volgens vaste regels en voorwaarden verleend worden, opdat niet het regt van den staat in een misbruik ontaarde, gelijk het in Frankrijk onder de heerschende wet maar al te zeer gebeurd is. 1) Hier tegen kan echter, wanneer de wijze van concessie wettelijk voorgeschreven is, gewaakt worden. 2)

Terwijl de Fransche wet, gelijk ik opmerkte, eenerzijds te ver is gegaan in hare begunstiging van de grondeigenaars, mag het bevreemding wekken, dat zij in den 7. titel, 2. sectie, handelende: de la propriété et de l'exploitation des minerais de fer d'alluvion, de regten der grondeigenaars weder geheel aan de begunstiging van de ijzersmelterijen opoffert. In Art. 59—62 wordt niet meer of minder bepaald, dan dat de grondeigenaars, wier landen ijzererts inhouden, verplicht zijn dit in genoegzame hoeveelheid te doen opzamelen ten behoeve der naburige ijzersmelterijen. Teregt vraagt een schrijver bij het behandelen dezer artikelen: „of men niet evenzoo den landbouwer zoude kunnen noodzaken eene genoegzame hoeveelheid koren te telen ten dienste van zijnen buurman den molenaar 3).”

Dergelijke bepalingen leveren het bewijs, hoe onzeker nog de grensscheiding getrokken is tusschen de voorschriften van het burgerlijk en van het administratieve regt, wier samenwerking alleen de zekerheid van personen en eigendommen voldoende waarborgen kan.

1) Comte, p. 153.

2) Zeer merkwaardig is ook de redenering van den heer Lehardy de Beaulieu om het regt van den staat te betoogen. Journ. des Econ. Nouv. Serie VI. p. 291.

3) Olivier, beperkingen v. d. eigendom door het politie-regt, p. 77.

De arbeid, die zich tot de toeëigening der zuivere natuur-producten bepaalt, vindt men slechts bij de minst beschaafde menschen. In de maatschappij, waar wij in leven, zijn de regtsbepalingen, daartoe betrekkelijk, slechts voor de nijverheid van visschers en jagers en in enkele zelden voorkomende gevallen van belang; daarentegen ontwikkelt zich reeds spoedig bij ieder volk een arbeid, die ten doel heeft om de natuur-voortbrengselen, hetzij door vervorming of door verplaatsing, meer geschikt te maken voor de vervulling der menschelijke behoefte en zodoende hunne nuttigheid te verhoogen. 1) Ik heb gemeend dezen arbeid, die een zoo belangrijk verschil met de bloote toeëigening vertoont, ook met het oog op de daaruit voortspruitende regtsbetrekkingen, afzonderlijk te moeten behandelen, en daaraan in het bijzonder den naam van voortbrenging te kunnen geven. Het behoeft ter naauwernood gezegd, hoe oneindig meer belangrijk de rol van de voortbrenging ook in ons maatschappelijk verkeer is, dan die der zoo even behandelde toeëigening. Dagelijks ziet men toch, hoe duizende menschen zich aan den akkerbouw wijden, hoe anderen door de veeteelt hun bestaan vinden en hoe nog veel meer door handwerken of door fabriek-arbeid de voorwerpen vervaardigen, die wij tot de bevrediging onzer behoeften noodig hebben; bij al die handelingen worden steeds nieuwe rijkdommen voortgebracht, wier eigendom niet door toeëigening verkregen wordt; volgens welke beginselen men dus den eigendom dier zaken verkrijgt, zal thans onderzocht worden.

1) Zie ook Carey, Princ. of Pol. Econ., 1, 2.

De arbeid, die zich bij de volken ontwikkelt, nadat zij het jagersleven hebben vaarwel gezegd, laat zich in twee hoofdverdeelingen onderscheiden, nam. de productie van vruchten door den landbouw of de veeteelt en de vervorming van grondstoffen, die bij hoogere beschaving de fabriek- en handwerksnijverheid vormt.

Wanneer de arbeid zich in eene dier beide rigtingen ontwikkelt, is het duidelijk, dat de toeëigening niet langer de eenige wijze van eigendoms-verkrijging zijn kan. Zoolang de menschelijke behoeften door de eenvoudige natuurvoortbrengselen bevredigd worden, is de toeëigenings-arbeid genoegzaam om een mensch tot eigenaar te maken; thans echter geldt het niet de dadelijke vruchten der natuur, maar producten die zonder voorafgaanden arbeid niet zouden bestaan hebben, wier inzameling en inbezitneming niet mogelijk zoude wezen, zoo niet menschen hunnen arbeid en hunne kapitalen hadden aangewend, om een zeker resultaat, dat niet door de werking der natuur alléén tot stand had kunnen komen, te verkrijgen. Hier bestaat tegenover andere personen eene betrekking van den mensch tot de zaak, die de toeëigening daarvan voorafgaat, die haar mogelijk maakt, en die in het regtsgevoel des volks de zaak kenmerkt, als geheel onderscheiden van het natuur-product, welks toeëigening aan ieder vrij staat. Het is daarom de meest natuurlijke regtsopvatting, wanneer men eenmaal aan den eigenaar eener zaak de bevoegdheid heeft toegekend, om daarover naar goedvinden te beschikken: dat ook de meerdere waarde, die ten gevolge van die beschikking ontstaat, — hetzij dezelve in de zaak geïncorporeerd moge wezen, hetzij die als

zelfstandig voorwerp moge bestaan, — dat die nieuwe waarde ook zijn eigendom wordt. 1) Ware dit beginsel, dat wegens zijne eenvoudigheid geene toelichting behoeft, niet aangenomen, nooit zoude de menschheid zich boven den allerlaagsten trap van beschaving verheven hebben. De staathuishoudkunde leert ons, dat kapitalen door besparing verkregen worden, maar tevens dat geene besparing plaats heeft, wanneer men zich daarvan geen later voordeel belooft; de kapitalen zijn dus bestemd, hetzij om de latere behoeften hunner eigenaren te bevredigen, hetzij om vruchten of nieuwe nuttigheden voort te brengen; dit vermogen wordt hun door het eigendomsrecht verzekerd, dat niet alleen toelaat om de zaak te verbruiken, maar ook om daarvan op andere wijzen genot te hebben. De natuur des eigendoms moet dus medebrengen, dat de eigenaar eener zaak het genot van de vruchten dier zaak hebbe; alleen daarvoor heeft hij de zaak niet onmiddellijk verbruikt, en werd dat recht hem ontnomen, geene kapitaalvorming zoude meer plaats hebben. Wanneer men eens derhalve de regtmaticheid van den privaat-eigendom heeft aangenomen, kan er geene tegenwerping tegen de gevolgtrekking gemaakt worden, dat de eigenaar van de zaak tevens eigenaar van de vruchten moet zijn.

Men houde in het oog, dat ik bij de tot hiertoe gevolgde redenering *eigenaar* en *bearbeider* van het kapitaal als één persoon heb beschouwd; hoedanig moet

1) Schon die Natur des Eigenthums ergiebt, dasz ich das, was ich mein nenne, auch bis in alle seine stofflichen Bestandtheile hinein mir zurechne. Leist, Nat. des Eigenth., p. 133.

nu de beslissing van het regt zijn, wanneer de bearbeider geen eigenaar van het kapitaal is, en geene verbindtenis de betrekking tot het voortgebragte regelt? De beantwoording dezer vraag heeft in de regtswetenschap de grootste moeilijkheden opgeleverd, en, zoo ergens, treden hier de nadeelen van het geheele gemis van een leidend beginsel in de leer der eigendoms-verkrijging ten duidlijkste in het licht. Twee beginsels kan men hieromtrent met LEIST aannemen: het eene, dat tot nog toe in het Rom. zoowel als in het hedendaagsche regt den voorrang heeft gehad, is het *substantieel beginsel*, waarbij alleen op de zichtbare stoffelijke verbinding van de zaken wordt gelet, 1) het andere, dat slechts bij uitzondering gehuldigd werd, doch dat nit een staathuishoudelijk oogpunt verreweg het beste is, wordt het *arbeids-beginsel* genoemd, waardoor hij, door wiens nijverheid de zaak voortgebragt is, alleen als eigenaar daarvan wordt beschouwd. Het zal weldra blijken, dat ook de economische inzigten niet zonder invloed op de beslissing van het regt ten dezen opzichte geweest zijn.

In de eerste plaats zal ik mij bepalen tot de eigendoms-verkrijging van vruchten, door landbouw en veeteelt voortgebragt.

Bij de behandeling van de toeëigening is reeds opgemerkt, dat de grond oorspronkelijk gemeenschappelijk eigendom was; waarschijnlijk is hij dit gebleven nog lang, nadat de veranderde levenswijze der volken die

1) Leist, Nat. des Eigenth. p. 135 sqq. Zie ook Tellegen, Volkshuishoudkunde en regtswetenschap p. 12.

gemeenschap noodeloos had gemaakt, en eerst eene ver-
deeling der landerijen, gelijk die bij de Romeinen plaats
had, of het langdurig gebruik van zekere grondstukken
hebben den privaateigendom daaraan doen erkennen 1).
Zoo derhalve reeds bij de vroegste beoefening van den
landbouw als regel aangenome ware, dat de vruchten
aan den eigenaar van den grond behoorden, zouden
ook de eerste landbouw-producten gemeenschappelijk
geweest zijn; dit is nu echter, behalve bij patriarchale
stammen, waar men, gelijk reeds vroeger gezegd is, geen
eigenlijke vermogens-regten kent, niet het geval; maar
overall is de bearbeider van den grond als regthebbende
op de vruchten erkend. Zoowel bij de oude Romeinen
als bij de Germanen 2), en nog in onze tijden bij de
zwerfende volkstammen van Amerika 3), is dit beginsel
aangenomen. Gemakkelijk laat het zich ook verklaren;
want wie zoude den vroegeren toeëigenings-arbeid en het
jagersleven verlaten, om zich op eene nijverheid, waarbij
meer moeite, zorg en geduld vereischt wordt, toe te
leggen, indien men niet de zekerheid had, dat de
vruchten van dien nieuwen arbeid de belooning voor
die opofferingen zouden schenken. Hetzelfde kan van
de vruchten der dieren gezegd worden; niet ten gevolge
van het willekeurige regtsbegrip: *partus sequitur ventrem*,

1) Theod. Mommsen, Röm. Gesch., I, p. 185.

2) Leist, p. 144.

3) Het denkbeeld der inboorlingen van Brazilië omtrent den
eigendom is, dat, indien eenig persoon een veld bearbeidt, hij
alleen de vruchten daarvan moet genieten; dat niemand buiten
hem op dezelve eenig regt heeft. Robertson, Gesch. van Amer.,
Holl. vertaling, dl. II, p. 169.

verkrijgt de eigenaar van het dier de jongen, die het voortbrengt, maar door het eenvoudige begrip, dat niemand anders dan hij, die zich de moeite getroost om een dier te temmen, te verzorgen en te voeden, aanspraak op de vruchten kan maken, die het voortbrengt 1).

Wanneer in lateren tijden ook de privaat-eigendom van landerijen aangenomen is, kan ligtelijk het volksbewustzijn tot andere begrippen geraken. Daar oorspronkelijk slechts de eigenaar en zijn gezin het land bewerken en de vruchten daaruit trekken, komt men al spoedig tot het denkbeeld, dat niet zijn *arbeid*, maar zijn *eigendomsrecht op den grond* hem tot eigenaar van de vruchten maakt 2). Dit beginsel heeft zich reeds vroegtijdig in het Rom. recht gevestigd en daar steeds eenen overwegenden invloed behouden. In het Duitsche recht heeft men zich daarentegen meer aan het arbeidsbeginsel gehouden en de eigendom der vruchten aan hem toegekend, die zijnen arbeid tot derzelve voort-

1) Die wirklich factisch überwiegende Ursache der Bodencultur und der den Menschen nährenden Früchterzeugung ist nicht die Natur als solche, sondern der die Naturstoffe nutzende und cultivirende Mensch. Die eigentliche causa efficiens der Früchtgewinnung ist nicht das physische Wachsen, sondern die menschliche Arbeit. Leist, p. 143.

2) Het is dan de oude geschiedenis, door Bastiat zoo geestig aan den kaak gesteld, van hetgeen men ziet en hetgeen men niet ziet. Wanneer de oogst rijp is en de grondeigenaar gereed is hem in te zamelen, ziet iedereen, dat die op zijn land is gegroeid, en vindt het natuurlijk, dat hij dus den eigendom verkrijge; maar wat men niet ziet, en bijgevolg geheel buiten rekening laat, is de zorg en de arbeid aan de behouwing besteed, en de kapitalen die verwerkt zijn, zonder welke welligt niets te voorschijn zoude gekomen wezen.

brenging heeft aangewend 1). Zeer juist wordt door LEIST opgemerkt, dat deze verschillende regtsopvatting door de onderscheidene omstandigheden kan verklaard worden, waarin beide volken vooral met betrekking tot het klimaat en den bodem verkeerden. In het noorden, waar de voortbrengselen van den grond met moeite aangekweekt worden, waar het vee zorgvuldige oppassing en beschutting noodig heeft, treedt het subjectieve beginsel van den arbeid overwegend op den voorgrond. In het zuiden, waar de grond naauwelijks bearbeiding vordert, de dieren zonder stalling en verpleging rondzwerven, schijnt het substantieel beginsel natuurlijker.

De redenen, waarom LEIST echter het Rom. beginsel de voorkeur schenkt, schijnen mij niet geheel overtuigend; voorzeker zal in de gevallen, waarin van geen arbeid sprake is, bij de zuiver natuurlijke vruchten het substantieel beginsel van volle kracht zijn, doch alleen dewijl hier geen arbeider is, die meerdere aanspraken zoude kunnen hebben. Dat overigens het Rom. beginsel in de praktijk meer gemak aanbiedt, kan zijn; doch LEIST zelf geeft op eene andere plaats in zijn werk het argument, dat ik hiertegen kan aanvoeren, namelijk: „dasz damit die Meinung nicht widerlegt ist: es kann etwas seine Richtigkeit haben und dabei doch immerhin Inconvenienzen in sich tragen.” 2) Bovendien, wanneer men bedenkt, in welke gevallen het beginsel zijne toepassing vindt, zal men moeten erkennen, dat die prak-

1) Der Deutsche betrachtet bei der Frucht die Mühe des Menschen als überwiegend, der Römer dagegen das schon bestehende Verhältnisz. Leist, p. 145 sqq.

2) Leist, p. 239.

tische gronden voor het substantieel beginsel nog niet eens zoo grif doorgaan. Wanneer de eigenaar zelf zijnen grond bebouwt, doet het beginsel, waardoor hij de vruchten verkrijgt, niets ter zake; evenmin, wanneer hij bij contract of krachtens eenen uitersten wil aan een ander het gebruik van den grond afstaat; er blijft dus alleen het geval over, wanneer iemand, zonder daartoe recht te hebben, eenen grond gebruikt en daarvan vruchten trekt.

Dit geval kon zich bij de Romeinen en in het algemeen overal, waar de eigendoms-overdracht aan vele formaliteiten onderworpen is, vaker voordoen dan in ons recht, waar voor dergelijke vergissingen genoegzaam gezorgd is. Zoo men zich dan aan het substantieel principe wilde houden, zoude de grootste onzekerheid betrekkelijk het eigendoms-recht van veldvruchten heerschen; het minste verzuim bij de overdracht van het goed zoude hem, die zich ter goeder trouw als eigenaar beschouwde, blootstellen, om alle vruchten, die hij sedert jaren genoten had, te moeten restituëeren; een eigenaar, die welligt opzettelijk stilgezeten had, zou zich op die wijze met de vruchten van eens anders nijverheid kunnen verrijken. Men begreep dus, dat hier het *summum jus eene summa injuria* zoude zijn, en, na zich een tijd lang met *stipulationes* en *exceptiones* beholpen te hebben, werd den *bonae fidei possessor* de eigendom van de gesepareerde vruchten, 1) zoowel *naturales* als *industriales*, toegekend. Dat de Romeinen,

1) Zie Dankwardt, *National-Oecon. u. Jurisprudenz.*, I, p. 49. L. 25 § 1, D. de Usur.

bij de aanneming van dit beginsel, cenig gewigt aan den voortbrengenden arbeid hechtten, geloof ik niet; de zooveel besproken uitdrukking: *fructus eius esse pro cura et cultura*, bewijst niets, daar in dit geval de *fructus naturales* nitgesloten zouden zijn, en aan den anderen kant zouden de vruchten dan ook zelfs voor hunne *separatio de eigendom* van den b. f. p. moeten zijn. 1) Het is dus eigentlijk de toeëigenings-arbeid, de *separatie*, die hier in aanmerking komt, en dit is het bewijs, dat de ware beteekenis, de eigentlijke rigting van de praktische behoefte door de Rom. juristen geheel over het hoofd was gezien. 2)

Het zoude mij te ver voeren, indien ik de verschillende wijzen van eigendoms-verkrijging, in Art. 643—664 B. W. opgesomd, allen afzonderlijk wilde behandelen. Genoeg zij het op te merken, dat zij onder het regt van natrekking begrepen worden, — een regt, dat zich voornamelijk door het geheele gemis van eenig leidend beginsel onderscheidt; zoo die artikelen achterwege gebleven waren, geloof ik niet, dat ons burgerlijk regt daardoor zoude geleden hebben; nu zij er zijn, kunnen velen tot de zonderlingste gevolgen leiden. Men stelle b. v. het geval, dat een bezitter ter goeder trouw op het stuk grond van een ander, dat mogelijk eenige honderd guldens waard is, eene fabriek zet, waaraan duizenden te koste zijn gelegd, van wier bloei de

1) Leist wijdt eene pagina van zijn overigens onderhoudend werk aan de beteekenis van het woord *pro*. De moed ontbreekt mij, om hem op dat veld te volgen.

2) Dankwardt, p. 51.

welvaart van talrijke arbeiders afhangt en waarin de belangen van menig geldschieter zijn vertegenwoordigd: schijnt het in zoodanig geval billijk, dat voor het regt van eenen onachtzamen eigenaar het welzijn, de niet minder heilige regten van zoovele anderen moeten opgeofferd worden? En toch laat onze wet slechts twee wegen open: de eigenaar van den grond zal òf de kosten van het gebouw moeten betalen, òf de meerdere waarde van het erf; in alle geval is hij verplicht zich die fabriek aan te schaffen, waartoe hij welligt noch lust, noch gelden bezit; van de belangen van de overigen is geene sprake. 1) Deze voorbeelden zouden vermeerderd kunnen worden, doch ik zal mij bepalen tot de eigendoms-verkrijging door vervorming, die in het dagelijksch leven van meer gewigt is dan de overige *natrekkingen*.

De industrie en de arbeids-verdeeling moeten bij een volk reeds eene zekere hoogte bereikt hebben, voordat de vraag, of de vervorming van grondstoffen invloed op de eigendoms-verwerving heeft, van practisch belang kan zijn. Het ligt in de natuur des eigendoms, dat, zoolang de handwerksnijverheid geene zelfstandige beteekenis in het volksverkeer bezit, het substantieel beginsel aangenomen wordt, en de eigenaar van grondstoffen, niettegenstaande derzelve vervorming, steeds eigenaar blijft. 2) Maar wanneer de industriële arbeid zich bij een volk op ruimere schaal heeft georganiseerd en tot grondslag van het levensberoep en de levensinrigting eener geheele volksklasse geworden is,

1) Art. 659 B. W., Comte, *Traite de la Propriété*, p. 312.

2) Leist, p. 162. — Dankw., p. 28.

dan verkrijgt zij ook eenen meer beduidenden invloed. Men wordt dan gewoon, niet bij hen, die de grondstoffen voortbrengen en leveren, maar bij den handwerksman of den fabrickant, die ze in hunnen veranderden vorm te koop aanbiedt, den oorsprong dezer dingen te zoeken. De magt van den arbeid valt hier veel duidelijker in het oog dan bij de vrucht-productie des landbouwers, en onwillekeurig komt men tot de opvatting, dat de fabrickant als zoodanig den eigendom van het gefabriceerde moet verkregen hebben. 1) Zoodoende is dat begrip ook in het Rom. regt aangenomen. Het eerst werd deze opvatting door de Proculiani verdedigd, niet zoo zeer, geloof ik, ten gevolge van eene bijzonder dringende practische behoefte, noch door de juiste erkenning van de natuurlijke beteekenis van den arbeid, als wel door eene valsche philosophische redenering, volgens welke het de vorm en niet de stof was, die zelfstandigheid aan de zaak gaf. 2) Een natuurlijk gevolg van die onjuiste opvatting was, dat men later tot eene *media sententia* kwam, welke voorschreef, dat, wanneer de stof tot hare vroegere gedaante kon terug gebragt worden, de eerste eigenaar zijne regten behield. LEIST is bijzonder met deze *sententia* ingenomen en noemt ze „eine genauere Präcisirung der Arbeit wie sie zu der Natur des Eigenthums in richtigen Verhältnisz steht.“ 3) Het is mij echter niet mogelijk in die *media sententia* iets anders te zien, dan een ongelukkig hinken op twee

1) Leist, p. 166.

2) Fallegen, p. 15.

3) Leist, p. 168.

gedachten, dat overal, waar een leidend beginsel ontbreekt, voor den dag moet komen. Met regt zouden de smeden en koperslagers zich kunnen beklagen, dat hun arbeid in de oogen van den regtsgeleerde minder hoog stond aangeschreven dan die van den bakker of confiturier, en men mag het gelukkig achten, dat onze wetgever, al is het dan ook bij toeval, dien gulden middenweg vermeden heeft.

HOOFDSTUK V.

BEPERKING VAN DEN EIGENDOM DOOR ZAKELIJKE REGTEN.

De belangrijkste bevoegdheid van den eigenaar is zonder twijfel het regt van volkomen beschikking over de zaak. Terwijl zijne persoonlijkheid als het ware in de zaken, die aan zijne magt onderworpen zijn, overgaat, moeten deze ook, even als zijne geestvermogens en zijne lichamelijke krachten, dienstbaar zijn tot het bereiken van alle redelijke doeleinden, waartoe hij ze wenscht te gebruiken. Zoo men dus in zekeren zin de bevoegdheid des eigenaars onbeperkt kan noemen, moet men echter tevens bedenken, dat de mensch, die de voorregten van het maatschappelijk zamenzijn geniet, niet uitsluitend voor zich zelve kan leven. Even als het regt op de eerbiediging zijner persoonlijkheid door anderen iederen mensch de verpligting oplegt, om wederkeerig de persoonlijkheid zijner medemenschen te eerbiedigen, zoo mag ook de heerschappij, die een individu over zijne eigendommen uitoefent, niet strekken, om anderen in de uitoefening hunner regten te belemmeren.

Het is dus een zeer eenzijdig begrip van het eigendomsregt, wanneer men daardoor een geheel willekeurig beschikkings-vermogen over de eigendommen, een jus utendi et abutendi verstaat, en zich zoodoende een hersenschimmig regt vormt, dat in de werkelijkheid nimmer bestaan heeft, noch bestaan kan. 1)

De wijze waarop de mensch zijne eigendommen gebruikt en daarover beschikt, is eene zaak, die buiten het gebied des regts gelegen is; wettelijke voorschriften daaromtrent zouden onbestaanbaar zijn in eenen staat, die de persoonlijke vrijheid als grondslag harer regtsinstellingen heeft aangenomen. In den regel is het eigenbelang de beste leidsman van den eigenaar, en hetzelfde beginsel, dat de persoonlijke vrijheid door de staathuishoudkunde doet aanprijzen, kan ook voor de vrije beschikking over den eigendom gelden. Doch slechts in zooverre wordt die vrijheid geeischt, als daardoor geene voorwaarden worden geschonden, waaraan ieder burger zich in het belang van het maatschappelijk welzijn moet onderwerpen. Wanneer iemand derhalve van zijne bezittingen een zoodanig misbruik maakte, dat het leven, de gezondheid of de welvaart zijner medemenschen daardoor in gevaar zouden worden gebragt, dan is het openbaar gezag niet alleen bevoegd, maar zelfs verplicht daartegen te waken. 2) Aan dusdanige beperkingen van het eigendomsregt, wanneer zij niet door bekrompen inzigten voorgeschreven zijn, hecht

1) La propriété illimitée serait, dans l'ordre matériel, le plus grand fait antisocial qu'on puisse concevoir. Ahrens, Droit Nat., p. 396. Comte, Traité de la propr., p. 258.

2) Comte, Traité de la propr., p. 259.

ook de staathuishoudkunde hare goedkeuring. Moge al bij die wetenschap het laissez faire, laissez passer als hoofdbeginsel gelden, geheel verkeerd is de opvatting, die toch niet zelden bij hare bestrijders heerscht, dat de economisten met dit voorschrift de meest onbepaalde willekeur, de losmaking van alle banden van recht en zedelijkheid, de oppermagt van het egoïsme hebben willen prediken. Alleen dit eischen zij, dat bij die beperkingen de voorschriften der staathuishoudkunde in acht genomen worden, en daardoor zoo weinig mogelijk belemmeringen aan de voortbrenging der rijkdommen, aan den vrijen arbeid en aan het algemeen crediet worden in den weg gesteld.

De vroegste en meest algemeene eigendoms-beperkingen zijn zonder twijfel de zoogenoemde erfdiensbaarheden geweest. Overal, waar de eigendommen van twee personen aan elkander grenzen, zijn de beide eigenaars reeds verplicht, zoo zij in goede verstandhouding wenschen te leven, eenige inschikkelijkheid voor elkander te betoonen. 1) De niet noemenswaardige opofferingen, welke ieder zich in het belang van het algemeen, van zijne naburen of van het heerschend erf getroost, worden meestal ruimschoots opgewogen door de vele voordeelen, die hij zelf, ten gevolge van de eigendoms-beperkingen, van anderen ondervindt. Moet het niet dadelijk in het oog vallen, welke gewigtige huishoudelijke bezwaren het na zich zoude slepen, indien b. v. de toegang tot een land, van alle zijden door vreemde eigendommen omringd, niet konde verkregen worden dan door het

1) Renouard, Dr. Industr.; p. 255.

aankopen van een deel dier eigendommen, om daaruit eenen weg te maken; of indien de eigenaar van eene bron zijne bureu uit loutere plaagzucht konde noodzaken, om met groote onkosten hun drinkwater van eene ver verwijderde plaats te doen halen? 1)

Bij de Romeinen, waar het strenge eigendoms-begrip in den beginne zoo zeer de overhand had, dat de naburen zich niet dan door de *cautio damni infecti* tegen de schade, uit gevaarlijke handelingen des eigenaars voortspruitende, konden beveiligen, hebben de eigendoms-beperkingen hun ontstaan, behalve aan godsdienstige inzigten, ook grootendeels aan de zorg voor de belangen des landbouws te danken, en reeds in de *lex XII tab.* vindt men daarvan de sporen. Tot de oudste dier beperkingen behooren de weg- en de waterservituten, alsmede de *lex ne vinearum cultura turbetur*. 2) Vele servituten echter, die bij een minder ontwikkeld verkeer of minder volkomen landbouw noodzakelijk en nuttig zijn, kunnen in latere tijden voor de dienende grondstukken tot den grootsten last worden; hieraan mag het ook toegeschreven worden, dat vele servituten, bij de Romeinen bekend, in het nieuwere regt niet meer voorkomen. Andere daarentegen, die later ontstaan

1) Puchta, *Inst.* I, p. 56.

In Attika moesten, volgens eene wet van Solon, de erven door eene strook van 5 voet gescheiden zijn, opdat men de akkers van alle kanten konde naderen en derzelve vruchten naar de stad brengen. Sloet, *Tijdsch.*, III, p. 403.

Die *Geschichte des Deutschen Servitutenrechts* ist die *Geschichte der Deutschen Landwirthschaft*. Von Hasner, p. 238.

2) Dirksen, *Die gesetzlichen Beschränkungen des Eigenth.* nach R. R.; *Zeitschr. f. G. R. W.*, II, p. 412.

zijn, duren nog voort, hoewel zij in geenen deele voor de tegenwoordige huishoudelijke toestanden geschikt zijn, en de oorzaak van hun bestaan reeds lang weggenomen is. 1) Van dien aard is onder anderen het weide-servituut, dat ten tijde van zijn ontstaan, toen de landbouw extensief werd uitgeoefend, welligt voordeelig konde zijn, doch voor den hedendaagschen landbouw hoogst nadeelig wezen moet. 2) Ook behooren hiertoe de overbodige weg-servituten, die soms door het dwaze vasthouden aan vroegere gebruiken in stand blijven. 3) Dergelijke misbruiken zoude men kunnen voorkomen door de wetsbepaling, dat geen servituut langer behoeft gedragen te worden, wanneer de noodzakelijkheid niet meer te bewijzen is.

Een algemeen kenmerk der erfdienstbaarheden in het Rom. regt is haar passief karakter, geheel anders in het Duitsche, waar de bekende *Reallasten*, hoewel onjuist,

1) Roscher, System der Volkswirtschaft, II, p. 222.

2) Een merkwaardig voorbeeld van een servituut, geheel aan economische beweegredenen zijnen oorsprong verschuldigd, is de zoogenoemde *mesta*. De eigenaars der merino's kudden in Spanje hadden sedert 1556 het regt, om jaarlijks hunne kudden uit de warme vlakte naar het gebergte en terug te voeren; bij dezen togt, die ongeveer 35 dagen duurde, was hun het genot van alle gemeene weiden en van alle landerijen naast den weg toegestaan. Dit drukkend servituut heeft men als eene der voornaamste oorzaken van het verval van den Spaanschen landbouw beschouwd. Eerst in 1820 is het afgeschaft.

3) In Westphalen heeft men zoogenoemde lijkenwegen, soms naast den openbaren weg, die echter steeds gebruikt worden, dewijl het volksgeloof meent, dat de ziel geen rust zoude genieten, wanneer het lijk niet langs den ouden weg naar het graf ware gebracht. Roscher, Syst., II, 227.

beschouwd werden als servituten quae in faciendo consistunt. 1) Onder deze lasten is ongetwijfeld de tiende tot op onzen tijd de belangrijkste gebleven. Zij dagteekent van den tijd, dat de arbeids-verdeeling en de handel nog weinig beteekenend waren; de betaling der vruchten in natura was toen voor den pligtige het minst bezwarend, voor den heffer het meest voordeelig. De tienden vorderen geene kadastrale indeeling en maken dat de heffers, alzoo de magtigen en de rijken, belang hebben bij den voorspoed van de tiendpligtigen. 2) Deze voordeelen van de tiende worden bij eene hoogere ontwikkeling van den landbouw drukkende lasten. Bij eenen eenvoudigen landbouw is de zuivere opbrengst, in vergelijking van de productie-kosten, oneindig hooger dan later, wanneer men, om meer vruchten te verkrijgen, veel kapitaal en arbeid tot de voortbrenging moet besteden. Terwijl dus in de tijden, waarin de tienden gevestigd werden, de hofing van een tiende der bruto-opbrengst eene zeer gematigde en billijke vergoeding was voor den afstand van den grond, en daardoor niet meer dan een zesde of zevende gedeelte van de winst des eigenaars werd afgestaan, kan men rekenen, dat thans de tiende een vierde of derde gedeelte van die winst doet verloren gaan. De mogelijkheid der aflossing wordt dan niet alleen nuttig, maar ook regtmatig. De meeste tiendheffers hebben, wanneer die aflossing plaats heeft, reeds oneindig meer genoten dan zij, die de tiend vestigden, ooit konden vermoeden; hun regt wordt

1) Ahrens, Encyclop., S, 492.

2) Roscher, Syst., II. S, 298.

eenigermate eene *lacio enormis*, die met iedere ontwikkelings-schrede van den landbouw onbillijker wordt.

Van een meer algemeen belang nog dan de erfdiensbaarheden en de zakelijke lasten zijn uit een staathuishoudelijk oogpunt die regten, welke aan een ander dan den eigenaar het gebruik eener zaak verleenen.

In alle eenigzins beschaafde maatschappijen is de rijkdom gewoonlijk zeer ongelijk verdeeld: terwijl een klein gedeelte der bevolking, zonder noemenswaardigen arbeid te verrigten, zich alle genietingen der weelde kan schenken en een grooter deel voldoende middelen bezit, om zonder zorgen te leven, is verreweg het grootste gedeelte verplicht, zich door onverdroten arbeid voor honger en gebrek te vrijwaren. Bij eene zoodanige verdeeling der rijkdommen bezitten gewoonlijk de rijken meer dan zij kunnen of willen gebruiken. Zij hebben kapitalen in den vorm van landerijen, huizen enz., doch het is hun niet mogelijk die allen zelf te bebouwen, te bewonen of productief te maken; er staan hun derhalve twee wegen open, om het genot hunner eigendommen te hebben: zij kunnen òf de diensten van arbeiders koopen (of, gelijk men gewoonlijk ten onregte zegt, huren) en zelf als nijverheids-ondernemers werkzaam zijn, òf zij kunnen aan anderen tijdelijk de beschikking en het gebruik hunner kapitalen afstaan tegen eene vergoeding voor dat gemis, onder den naam van interest, huur of pacht. De eerste wijze, om kapitalen te gebruiken, geeft de meeste waarborgen voor derzelver beheer en kan het meest voordeelig zijn, doch zij is menigmaal, o. a. bij huizen, schepen en uitgestrekte grondbezittingen, onuitvoerbaar; bovendien vordert zij

bekwaamheden, die niet altijd het deel van kapitalisten zijn, zoodat de andere wijze bij eene hoogere huishoudelijke ontwikkeling voor onroerende goederen algemeen gevolgd wordt.

In het B. R. zijn de regten, die eenen persoon het genot van eens anders kapitaal verschaffen, ten deele onder de zakelijke regten, ten deele onder de verbindtenissen gerangschikt, eene onderscheiding, die reeds meermalen en terecht afgekeurd is. Moeijelijk toch is het te verklaren, waarom een vruchtgebruik, dat bij contract verleend is, eene andere regtsbetrekking vormt dan een gewoon huurcontract, daar beide toch in hun doel, namelijk om het genot van de zaak en hare vruchten te verschaffen, geheel overeenkomen. Ik geloof derhalve gerechtigd te zijn, om bij de behandeling der zakelijke regten ook de huur, die tot de gewichtigste eigendomsbeperingen behoort, daaronder te rangschikken. 1) Het verleenen van een vruchtgebruik is op zich zelf eene zaak van geen economisch belang; de diensten, waarmede de staathuishoudkunde zich bezig houdt, zijn alleen de zoodanigen, die tegen genot van eene wederdienst worden verleend; de schenkingen, waaronder het vruchtgebruik kan gerangschikt worden, behooren niet tot het gebied, waar zij zich in beweegt. Echter zijn de bepalingen, die de regten en de verplichtingen der vruchtgebruikers regelen, ook uit een huishoudelijk oogpunt, niet van gewigt ontbloot. Even

1) Volgens het Oostenrijksche wetboek, § 1095, wordt het regt van den huurder zakelijk, wanneer het contract in de hypotheekregisters ingeschreven is.

als bij alle gebruiksregten moet ook hier het doel van den wetgever zijn, om de vrije beschikking des gebruikers zooveel mogelijk met de zekerheid des eigendoms te verbinden.

Dewijl de onschendbaarheid der ruilwaarde een vereischte van het vruchtgebruik is, zoude men kunnen denken, dat zaken, die door het gebruik verloren gaan, niet in vruchtgebruik zouden kunnen worden afgestaan; dit is eene dwaling, die, uit onvolkomen huishoudelijke begrippen haren oorsprong nemende, langen tijd bij de Romeinen geheerscht heeft en waarvan zij eerst laat terug zijn gekomen. Het bezwaar vervalt toch geheel, wanneer men zich een juist begrip van productieve diensten heeft gevormd. Wanneer een kapitaal vast is, dan spreekt het van zelve, dat de vruchtgebruiker daarvan de productieve diensten kan gebruiken, zonder de zaak te veranderen, en hij is derhalve gehouden datzelfde kapitaal terug te geven; bij een omlopend kapitaal verandert het beginsel niet. Ofschoon hier de productieve diensten niet anders kunnen verkregen worden dan door eene vernietiging of verruiling der zaak, blijft echter de ruilwaarde, hoewel onder eenen anderen vorm, in wezen, en het eenige essentiële vereischte is dan, dat de eigenaar genoegzame zekerheid hebbe, van een dergelijk kapitaal na afloop van het vruchtgebruik terug te erlangen. Die zekerheid moet echter eene andere zijn dan vervat is in het voorschrift van ons B. W., art. 804, hetwelk de teruggave eischt van gelijke hoeveelheid, hoedanigheid en waarde; hetgeen hier toch vereischt wordt, kan bijkans als eene onmogelijkheid beschouwd worden, daar men hoogst zelden, na verloop van eenigen

tijd, zaken in dezelfde hoeveelheid en hoedanigheid als de ontvangene kan teruggeven, welke ook dezelfde waarde vertegenwoordigen.

Zeer overeenkomende met het regt des vruchtgebruikers, doch van grooter economisch belang, is het regt van den huurder op de gehuurde zaak. In navolging van het Rom. regt is de huur bij ons niet als eigendoms-beperving maar slechts als verbindtenis beschouwd, doch ten onregte. De regten, door den huurder verkregen, vereischen niet minder zekerheid dan die van den vruchtgebruiker of erfpachter, en de onmiddellijke onderwerping van de zaak aan den beregtigde moet ook hier onafhankelijk van den persoon des eigenaars zijn. 1)

De regtsbepalingen omtrent de huur en verhuur van kapitalen hebben eene dubbele strekking: ten eerste dienen zij den eigenaar alle waarborgen te schenken, zonder welke hij niet gezind zoude zijn om zijn goed aan anderen te vertrouwen; ten andere is het niet minder noodzakelijk, dat ook de huurder gehandhaafd worde in alle regten, welke geschikt zijn, om hem het volle genot der zaak en der vruchten van zijn kapitaal te verzekeren. Zoodra deze beginselen niet in acht worden genomen, kan het niet anders, of eene belemmering in den omloop der kapitalen moet hiervan het

1) De redenen, welke Puchta, Inst. II, §. 706 opgeeft, waarom eene vordering tegen den eigenaar niet in de plaats van de zakelijke regten zoude kunnen komen, zijn volkomen op de huur toepasselijk. In ons B. W. is dit regt van den huurder ook zoo weinig eene zuiver persoonlijke betrekking, dat sommige regtsgeleerden het als een zakelijk regt willen beschouwen. Zie o. a. Opzoomer, Het Burg. Wetb., III, p. 137.

gevolg zijn, die evenzeer nadeelig is voor hen, die ze wenschen te verhuren, als voor diegenen, welke ze zouden willen gebruiken. Bij de huur en verhuur wordt de prijs niet alleen geregeld door vraag en aanbod, maar buitendien door de meerdere of mindere zekerheid, welke de verhuurder heeft, van zijn goed ongeschonden terug te erlangen; hoe grooter deze zekerheid is, des te minder zal de huurder als assurance-premie behoeven te betalen en des te gemakkelijker zal het hem wezen, om zich die productieve diensten te verschaffen, welke hij behoeft.

De huurder is derhalve verplicht, die zorgen voor de zaak aan te wenden, welke hij aan zijn eigen goed gewoon is te besteden; hij is verantwoordelijk voor de daaraan toegebrachte schade en behoort de zaak tot het doel te gebruiken, waarvoor zij bestemd is. 1)

Zoolang de tijd niet dáár is, dat door eene meer gelijkmatige verdeling der grondeigendommen ieder eigenaar zijnen grond met voordeel zal kunnen bebouwen, zoolang zal ook de verpachting in de landbouw-nijverheid eene gewigtige plaats innemen. Het is dan echter voornamelijk in het belang van den eigenaar, zoowel als van den pachter, om dezen laatsten zooveel mogelijk de voordeelen van den wezentlijken eigendom toe te kennen. Ik behoef het hier niet te herhalen, dat van niemand een beter bestuur zijner zaken kan verwacht worden dan van hem, die weet, dat zijne welvaart en die zijner betrekkingen door dat bestuur

1) Al deze bepalingen vindt men zoowel in het Romeinsche als in het nieuwere regt.

zullen toenemen. Is de huurder zoodanig van zijn bezit verzekerd, dat hij zelf belang heeft bij het goede beheer der zaken, dan zal hij ook alle redenen hebben, om daaraan dezelfde zorgen te besteden en dezelfde verbeteringen aan te brengen, die men van den eigenaar zelven zoude kunnen verwachten.

Een der meest noodzakelijke vereischten is derhalve, dat de huurder van een goed volkomen gewaarborgd zij voor het genot van zijn regt, zoo lang hij zich zelven aan de voorwaarden houdt, onder welke hem het regt toegestaan is. De bevoegdheid van den eigenaar, om te allen tijde de huur op te zeggen, is in dit opzigt eene der grootste hindernissen voor alle duurzame kapitaal-aanwendingen; evenzoo de vernietiging van de huur, door verkoop van het goed of door den dood van den eigenaar of van den pachter. Overigens zijn de wettelijke voorschriften, die de verplichtingen van huurder en verhuurder te naauwkeurig vaststellen, meestal overbodig, dewijl bij alle verhuringen van eenig belang de voorwaarden uitvoerig bij overeenkomst geregeld worden, en volkomen juist is het gezegde van THAER 1): „Wenn ein ganzes Collegium der geschicktesten Oeconomen und Juristen vier Wochen lang an einem Pachtcontract arbeitete, so würde dieser das Gut einem recht habgierigen und schlaunen Pächter gegenüber doch nicht schützen, oder er müszte so abgefasst sein das er einen guten Pächter vollständig lähmte.“ De zekerheid voor den eigenaar is dus hoofdzakelijk eene persoonlijke, en het is daarom ook volkomen goed te keuren,

1) Aanghaald bij Roscher, System. II, S. 173.

wanneer onze wet de zoogenoemde onderverhuring, tenzij dezelve bij het contract toegelaten zij, verbiedt.

Een voor den landbouw hoogstbelangrijk zakelijk regt, dat het midden tusschen de gewone pacht en de geheele verkoop van landerijen houdt, is de erfpacht, waarbij het gebruik van eenen grond voor zeer langen tijd of voor altoos, tegen betaling van eene vaste som (canon), aan een persoon voor hem en zijne erfgenamen wordt afgestaan. Op deze wijze geniet de pachter zonder vrees voor storing de regtmatige vruchten van zijnen arbeid; hij oefent bijna alle regten des eigenaars uit, terwijl de onveranderlijkheid van den canon hem eene aansporing is tot verbetering der landerijen. Zoo was de erfpacht in vroegere tijden, vooral in de middelleeuwen, het beste middel, om de onvervreembare eigendommen aan de nadeelige werking der onbewegelijkheid te onttrekken. 1) In onzen tijd echter is de toepassing van dit regt met vele bezwaren verbonden, die steeds moeten ontstaan, wanneer regten, die slechts voor tijdelijke uitoefening geschikt zijn, in perpetuum worden gevestigd. Naarmate de waarde der landgoederen vermeerdert, verkrijgt ook de eigenaar eene meer onevenredige rente, en zijn toestand wordt, in vergelijking van die van andere grondbezitters, hoogst nadeelig. De erfpachter daarentegen, die bijkans alle regten van den eigenaar uitoefent, bezit toch slechts een onvolkomen eigendom, 2)

1) Cibrario, Econ. Pol. du moyen-âge, II, p. 117.

2) Volgens ons regt mist hij de bevoegdheid tot het doen van af- of uitgravingen; de onderaardsche rijkdommen worden dus door die bepaling aan de exploitatie onttrokken.

en de gedachte van eenen eeuwigdurenden last, die op zijn erf drukt, moet hem steeds hinderlijk zijn. De moeijelijkheid, om de titels van aankomst te toonen, kan aanleiding geven tot processen en oncenigheden tusschen de beide regthebbers, die zelden gelukkige uitkomsten opleveren 1). Deze omstandigheden hebben er toe medegewerkt, om in vele nieuwere wetgevingen de erfpacht aflosbaar te maken en de vaststelling daarvan voor altoos te doen verbieden 2).

Zonder die ingenomenheid met de erfpacht te deelen, welke de meeste economisten voor die instelling gevoelen, wil ik niet ontkennen, dat zij in ons vaderland, en in het bijzonder in den vorm van het Groninger bekleemregt, voor den landbouw tot uitmuntende resultaten heeft gevoerd 3). Of echter de ondervinding omtrent de werking van dit regt reeds zoo volkomen is, dat men het onvoorwaardelijk als den volmaaktsten vorm van verpachting kan aanprijzen; of niet ook andere oorzaken even veel deel aan de ontwikkeling van den Groningschen landbouw hebben gehad, zoude ik niet durven beslissen. Dit echter heeft m. i. de geschiedenis voldingend bewezen, dat het den mensch niet gegeven is, alle wisselingen te voorzien, die in de aardsche toestanden kunnen plaats hebben, en dat overal, waar men getracht heeft zijnen wil als onveran-

1) Courcelle Sencuil, II, p. 149.

2) O. a. in Pruissen, Saksen en Beijeren.

3) Uitvoerig is dit regt en zijne staathuishoudelijke beteekenis behandeld door D. de Ruyter Zijlker, in een academisch proefschrift over het regt van beklemming, Leyden, 1861.

derlijke rigtsnoer voor de daden en de bevoegdheden der nakomelingschap te stellen, eene zoodanige voorzorg meestal storend en noodlottig heeft gewerkt. Daarom ook geloof ik, dat iedere eeuwigdurende eigendomsbeperking, hoe nuttig hare werking schijnbaar wezen moge, strijdig is met de onveranderlijke voorwaarden, die tot de ontwikkeling van de menschheid noodwendig zijn.

HOOFDSTUK VI.

BEZIT EN VERJARING.

Nevens de regtelijke magt, waarop onze vermogensbetrekkingen gevestigd behooren te zijn, kan echter tevens eene zuiver feitelijke magt bestaan, die in het maatschappelijk verkeer eene te belangrijke plaats inneemt, dan dat ik ze met stilzwijgen kan voorbij gaan.

De buitenregtelijke betrekking, die ik op het oog heb, is het *bezit*, en hoewel het onnoodig is, hier ter plaatse de netelige strijdvragen aan te roeren, welke omtrent de regtelijke erkenning dezer feitelijke betrekking van den mensch tot de zaak opgeworpen zijn, mag ik toch niet nalaten kortelijk de aandacht op de huishoudelijke beteekenis dier bescherming en der regtelijke gevolgen, aan het bezit verbonden, te vestigen.

Geen regt wordt verkregen of uitgeoefend, tenzij onder zekere voorwaarden, aan wier bestaan de wet of de gewoonte eenen regtstoestand verbindt; nu is het echter mogelijk, ja zelfs komt het dagelijks voor, dat personen, hetzij willens en wetens, hetzij door dwaling,

in een regtstoestand schijnen te verkeerem, zonder dat de voorwaarden, wier bestaan tot de verkrijging dier regten noodzakelijk is, vervuld zijn. Voornamelijk komt echter die onregelmatige toestand voor in de betrekking van menschen tot zaken, en het spreekt van zelf, dat ieder, die bij het ophouden van dien toestand belang heeft, zich daartoe tot den bevoegden regter kan wenden. Anders is echter de verhouding van den bezitter tegenover derden, wier regten en belangen door dien onregelmatigen toestand in geenen deele gekrenkt zijn; noch voor de openbare orde, noch voor den regthebbende kan eene stoornis in het bezit wenschelijk wezen, en derhalve moet ook hij, die niets dan het feitelijk bezit kan aanvoeren, daarin gehandhaafd worden, totdat de regtmatige eigenaar zijne regten op de zaak heeft bewezen. 1)

Men heeft alzoo aan eenen feitelijken toestand regtelijke gevolgen verbonden, en dezelfde economische gronden, die voor de bescherming des eigendoms pleiten, kunnen ook voor de handhaving van het bezit worden aangevoerd. Hoe onderscheiden ook die twee betrekkingen van den mensch tot zaken, uit een juridisch oogpunt, wezen mogen, hare huishoudelijke beteekenis is volmaakt dezelfde. In de wetenschap, die de wetten der voortbrenging en der verdeeling van de goederen ontvouwt, wordt niet gevraagd, of de betrekkingen tusschen den mensch en de zaken op regtsvoor-

1) Juister dan door anderen is m. i. door Stahl in zijne Rechtsphilosophie, II, pag. 395 sqq., de wezentlijke beteekenis van het bezit uiteengezet.

schriften steunen of niet; het kan zijn, dat een dief zijn gestolen kapitaal tot productieve diensten aanwendt, terwijl het in handen van den regtmatigen eigenaar tot onnutte en dwaze verspillingen zoude gebruikt zijn; uit een eenzijdig economisch standpunt geredeneerd, zoude dus de handhaving van den dief in zijnen bezits-toestand wenschelijker wezen dan die van den eigenaar, indien niet de zedelijkheid en de eerbied voor het regt de hoofdvoorwaarden van alle economische ontwikkeling waren. Maar noch de zedelijkheid, noch het regt vorderen, dat andere personen dan de regthebbende gebruik kunnen maken van den onregtmatigen toestand, waarin iemand verkeert, om zich de zaken, die hij in zijne magt heeft, toe te eigenen. Zelfs de eigenaar is in eene geordende maatschappij onbevoegd, om zichzelven regt te verschaffen en de taak van de gestelde magten op zich te nemen, wil men niet telken reize geweld en willekeur met al hunnen noodlottigen nasloop in de maatschappelijke betrekkingen storend zien ingrijpen. 1)

Bovendien heb ik hier nog den ongunstigsten bezits-toestand aangenomen, namelijk het bezit ter kwader trouw, doch nog oneindig krachtiger zijn de redenen, die voor de handhaving in het bezit van hem pleiten, die ter goeder trouw vermeent aan alle vereischten ter verkrijging van een regt voldaan te hebben; die onbekend is met de gebreken, aan eene zaak klevende,

1) Daarom werd ook het bezit, op die wijze verkregen, bij de Romeinen niet door interdieten beschermd tegenover hem, van wien het verkregen was: *has enim possessiones non debere proficere palam est.*

gelijk zoo menigmaalen voorkomt, overal waar een levendig goederenverkeer de ruiling tot het voornaamste middel van eigendoms-verkrijging heeft gemaakt. Wanneer het bezit aldus geheel de gedaante en de werking des eigendoms vertoont, zoude de niet-handhaving van dien toestand met de niet-bescherming des eigendoms gelijk staan; onzekerheid en wantrouwen bij alle ruilingen zouden het verkeer belemmeren en honderde belangen zouden door de geringste onregtmatigheid gekwetst worden; want gelijk VON HASNER zegt: „wo Güter in faktischen Machtverhältnisse sich befinden, da beginnt auch das Güterleben sich zu regen und zu entfalten nach den Geboten der Freiheit, da bildet sich ein ökonomischer Kern, an den sich mannigfache Interessen anschliessen; und nur erst die faktischen Konflikte derselben machen die Regel des Rechtes nothwendig, das, künftiger Störungen Damm, zunächst selber störend in das Güterleben eingreifen kann, wenn es thatsächliche Bestände in ihrer fruchtbaren Entfaltung unterbrechen, damit aber unvermeidlich mancherlei Güterwerthe zerstören muss.” 1)

Zoo onoplosbaar dus de juridische vraag naar de gronden, waarop de bescherming van het bezit steunt, moge schijnen, zoo eenvoudig is die vraag voor hem, die de menschelijke vermogensbetrekkingen in hare zuiver factische gedaante beschouwt. Ik geloof ook, dat dit het terrein is, waarop de bezits-quaestie uitsluitend behoort gevestigd te blijven; veel scherpzinnigheid en geleerdheid is reeds ten beste gegeven, om eenen

1) von Hasner, Syst., p. 218.

feitelijken toestand tot eenen regtelijken te maken, doch als zoodanig zoude hij steeds met een anderen, niet minder regtelijken, in strijd wezen en zoude men dus een wettelijk gesanctionneerd conflict van regten moeten aannemen, dat zoowel practisch doelloos als moeilijk voor te stellen is. Maar hoezeer eene feitelijke betrekking zijnde, kan het aanleiding geven tot eene regtelijke bescherming, omdat geweld en willekeur in eene beschaafde maatschappij nergens en onder geen voorwendsel geduld mogen worden, — de uitoefening daarvan is reeds onrecht, onverschillig tegen wien en op welke gronden het gepleegd wordt.

De positieve regtsbepalingen kunnen natuurlijk vele en verschillende voorschriften geven, welke op de wijzen, waarop bezit verkregen, verloren en gehandhaafd wordt, betrekking hebben; is echter het algemeen beginsel, waarop de bescherming van het bezit steunt, erkend, dan kunnen natuurlijk die bepalingen in de hoofdzaak weinig verschillen. De belangrijkste eigenschap, aan het bezit verbonden, is echter, dat het onder zekere voorwaarden een middel is om den eigendom van zaken te verkrijgen.

Hoezeer ook de regtsbegrippen der latere Rom. juristen de bepalingen omtrent de verjaring met den eisch der maatschappelijke behoeften hebben weten te verbinden, toch zijn de nieuwere wetgevingen in belangrijke opzigten van de Romeinsche, omtrent dit punt, afgeweken en hebben zij sommige wijzigingen daarin aangebracht, die door de veranderde toestanden gevorderd werden.

In de eerste plaats behoort hiertoe de gelijkstelling

van den staat, de gemeenten en andere zedelijke lichamen met bijzondere personen, ten opzichte van de werking der verjaring in hun nadeel, eene bepaling die niet dan billijk en nuttig genoemd kan worden.

De belangrijke afwijking in het nieuwere regt, ten opzichte van het bezit van roerende goederen, is wel grootendeels aan de steeds toenemende mobilisatie des vermogens in de beschaafde maatschappijen toe te schrijven. 1) De onbewegelijkheid, die bij weinig ontwikkelde volken alle maatschappelijke betrekkingen kenmerkt, maakt ook den band tusschen den persoon en zijne eigendommen hechter, dan in onze maatschappijen het geval is. De vervreemdingen, zelfs van roerende zaken, zijn zeldzamer en met formaliteiten verbonden, die bewijzen, hoeveel gewigt men aan die handelingen hecht.

In zoodanige omstandigheden is het veelal niet moeilijk voor een persoon, om zijn eigendomsregt te bewijzen en den onwettigen houder van de zaak tot teruggave te verplichten; anders echter is het geval in landen, waar ruilingen dagelijks de gewone middelen zijn om eigendommen te doen overgaan. Waar een woord, een teeken genoegzaam is, om de gewigtigste verbindtenissen te sluiten, zal men hier kunnen vorderen, dat ieder contractant een nauwkeurig onderzoek naar de regten des bezitters en van wie weet

1) Reeds voor lang begreep men, dat het Rom. beginsel hier onvoldoende was. In een in 1635 gegeven advies van den regtsgeleerden Joan de Witte wordt gezegd, dat die afwijking noodzakelijk was, „om volkomen confusie van den koophandel in deze landen, die op den koophandel gefondeerd zijn, te voorkomen.” Zie Themis XV, p. 475.

hoeveel andere personen instelle, een onderzoek, dat altijd tijdroovend en moeilijk, niet zelden onmogelijk is? En toch zoude een dergelijk onderzoek, in het belang der zekerheid van ons genot, noodzakelijk wezen, wanneer de Romeinsche usucapio triennalis voor de roerende goederen aangenomen was, wilde men niet het gevaar loopen van door eenen mogelijken regthebbenden geëvinccerd te worden. Doch de omstandigheid, dat een handelaar zijne waren drie jaar bezit, is zeldzaam, en de bepaling zoude dus in de gevallen, waarin zij van het meeste belang was, nergens toe dienen. Teregt heeft men dus begrepen, dat de bezitters ter goeder trouw, van roerende zaken, behoorden gewaarborgd te worden tegen stoornissen, die in het handelsverkeer eenen allernoodlottigsten invloed konden uitoefenen. De wet heeft hen derhalve zelfs tegen de revindicatie van den wettigen eigenaar in bescherming genomen, uitgezonderd in de gevallen dat deze door verlies of diefstal zijn eigendom kwijt is geraakt. 1) Dezelfde redenen laten zich echter niet voor onroerende goederen of de zoodanige, die uit hunnen aard minder aan circulatie onderworpen zijn, aanvoeren. Niet zelden zijn deze door hunne uitgebreidheid of verren afstand aan het onmiddellijk toezigt des eigenaars onttrokken, en het kan mogelijk wezen ze met allen schijn van regtmatigheid geheel of gedeeltelijk te bezitten, zonder dat eenige daad van geweld hiertoe noodig is. Eene regel derhalve, als de zoo even behandelde, ook op

1) Aldus toch meen ik het beruchte art. 2014 in overeenstemming met prof. Opzoomer te mogen verklaren.

immobilia toe te passen, zoude eene aanmoediging tot slechte praktijken en eene merkelijke benadeeling van de zekerheid der eigenaren zijn. Doch ook de bezitter van onroerende goederen kan niet in eenen voortdurenden staat van onzekerheid verkeeren, en zoo er goede redenen voor pleiten om den eigenaar nog langen tijd in de gelegenheid te stellen om zijne regten uit te oefenen, heeft ook deze bevoegdheid hare grenzen.

Na het reeds vroeger gezegde over de natuur en den oorsprong des eigendoms, is het niet moeilijk om de verjaring als eene noodzakelijke en regtmatige instelling tegen de dwaling van sommige juristen te verdedigen, die haar hoogstens als eene, in het algemeen belang gevorderde inbreuk op het regt willen beschouwd zien. Eene dergelijke opvatting strijdt geheel met het eigendomsbegrip, dat den arbeid als den grondslag der menschelijke heerschappij over de zaken aanneemt, met de overtuiging, dat de eigendom, hoe ruim ook de bevoegdheden mogen zijn, die hij verleent, geen onbeperkt regt kan wezen. De eigendommen, oorspronkelijk door den arbeid aan het gemeenschappelijk domein der menschheid onttrokken, zijn bestemd door voortdurend gebruik, door zorg en verderen arbeid onze behoeften te bevredigen; alleen onder die voorwaarde kunnen zij eigendommen blijven. Deze eenvoudige waarheid is in de Rom. regtsbegrippen omtrent de occupatie zeer juist erkend; het kan dus verwondering baren, wanneer dezelfde juristen, die het geheel natuurlijk vonden, dat eene geoccupeerde zaak, welke door gebrek aan toezigt verloren ging, tot de *res nullius* terugkeerde en in den eigendom van een ander konde geraken, de verjaring,

die in den grond op geen ander beginsel berust, als een regts-instituut beschouwden, dat slechts door nuttigheids-overwegingen konde gerechtvaardigd worden. 1)

Wanneer toch de eigenaar eener zaak door eene onvergeefelijke achteloosheid jaren achtereen verzuimt om zijne regten te doen gelden, en hij door geene enkele uiterlijke daad te kennen geeft, dat de wil om de zaak als zijn eigendom te behouden bij hem bestaat; wanneer hij, in plaats van zelf die zaak te gebruiken, toelaat, dat andere, meer nijvere handen haar gebruiken, haar productief maken, haar verbeteren; wanneer eindelijk op die wijze het bezit allen schijn van eigendom aanneemt en als zoodanig den grondslag vormt van tallooze betrekkingen, die vertrouwend daarop steunen, dan is de dwaling, die in het begin te herstellen was, zoodanig met de kleuren der waarheid getooid, dat men mag vragen, of niet een grooter onrecht zoude gepleegd worden door de zaken in haren vorigen toestand te herstellen, dan door feitelijke betrekkingen, die ter goeder trouw zijn ontstaan, tot regt te maken. 2)

En voorzeker geen staatsbankroet, geene mislukking van den oogst, geene vernielende oorlog zoude die ellende en verwarring kunnen veroorzaken, welke ieder oogenblik de maatschappij zouden schokken, wanneer de minste fout van een eigendomstitel den bezitter

1) *Bono publico usucapio introducta est ne scilicet quarumdam rerum diu et fere semper incerta dominia essent, quum sufficeret dominis ad inquirendum res suas, statuti temporis spatium.* L. 1 D. de Usuc.

2) Troplong, *Comm. sur la prescr.* I Chap. 1.

voor altoos in onzekerheid omtrent zijn regt zoude laten. Indien men om eigendommen, wier oorsprong onzeker is, tot hun ontstaan moest opklimmen en de lotwisselingen moest volgen, die zij welligt eeuwen lang hebben ondergaan, voorzeker zoude die schijnbare eerbied voor het eigendomsregt den ondergang van den eigendom met zich slepen.

Ongetwijfeld zoude het eene schromelijke onregtvaardigheid zijn, indien de minste achteloosheid eenen eigenaar zoude blootstellen om zijn eigendom onherroepelijk te verliezen; daarom is ook de overdragt van onroerende goederen teregt aan formaliteiten verbonden, die, zoo ze met geen noodelooze kosten en tijdverlies gepaard gaan, door de staathuishoudkunde worden goedgekeurd. Het kan echter voorkomen, dat onregelmatigheden bij de overdragt ingeslopen zijn, dat men zich onwetend aan een verzuim heeft schuldig gemaakt; in die gevallen heeft de eigenaar een zeker tijdsverloop, binnen hetwelk hij zijne regten kan doen gelden en in zijnen vroegeren toestand, wanneer daartoe redenen zijn, kan hersteld worden. De bepaling van dien tijd behoort geheel tot de positieve regtsvoorschriften en wordt door de praktische behoeften niet zelden belangrijk gewijzigd. In Rome was hij in den beginne zeer kort gesteld; politieke en godsdienstige beweegredenen hadden den wetgever hiertoe genoopt; de geringe uitgebreidheid der toenmalige republiek maakte dit ook minder hard voor de eigenaars; later werd voor de provinciën de tijd langer gesteld en het onderscheid tusschen de verjaring *inter praesentes* en *absentes* aangenomen. De nieuwere wetgevingen hebben, m. i. ten

onregte, dien zelfden tijd, nam. twintig jaren, behouden. Zoo er in het uitgebreide Rom. rijk goede redenen bestonden om den eigenaar geruimen tijd de gelegenheid te schenken, dat hij zijn regten konde doen gelden; bij ons, waar versnelde middelen van gemecenschap het toezigt van den eigenaar, zelfs op de meest afgelegen goederen, gemakkelijk maken, bestaan die redenen niet. Een korter termijn voor de eigendoms-verkrijging door verjaring zoude derhalve zoowel in het belang van de zekerheid des eigendoms, als in dat van het algemeen crediet wenschelijk zijn.

HOOFDSTUK VII.

HET ZAKELIJK CREDIET.

Wanneer men de oorzaken naspoort, waaraan sommige volken hunne meerdere welvaart boven anderen te danken hebben, niettegenstaande de natuur haar mindere voordeelen toekende, dan moet men wel tot de overtuiging komen, dat vlijt, zedelijkheid en orde de voorwaarden zijn, waaraan de Voorzienigheid eene duurzame stoffelijke welvaart verbindt. Reeds in het vorige gedeelte van dezen arbeid is er op gewezen, hoe zegenrijk de werking des regts kan zijn om die eigenschappen, waar ze in kiem bestaan, tot rijpheid te brengen, en het zal geen uitvoerig betoog vorderen, dat de zekerheid, die het regt alleen schenken kan, als eene koesterende zon de algemeene welvaart doct ontwikkelen. Die zekerheid kan het regt ons in tweederlei opzichten waarborgen, namelijk in onze betrekkingen tot het openbaar gezag en in die tot onze medeburgers. Hoewel ik geloof, dat de grensscheiding tusschen deze tweederlei betrekkingen tot nog toe zeer onvolkomen

afgebakend is; dat vooral in de betrekkingen tot het openbaar gezag de zekerheid van personen en goederen zelfs in de meest ontwikkelde maatschappijen veel te wenschen overlaat, zoo is het hier de plaats niet om daarover in beschouwingen te treden en zal ik mij bepalen tot datgene, wat volgens de heerschende denkbeelden alleen op het privaat-regtelijk gebied te huis behoort, namelijk de zekerheid in de betrekkingen der burgers onderling.

Overall, waar het goederen-verkeer zich boven den allereenvoudigsten trap van ontwikkeling heeft verheven, is het van groot belang, dat er tusschen de met elkaar in verbinding staande personen vertrouwen heerscht. Dit vertrouwen is in de staathuishoudkunde als het crediet bekend, waardoor men het vrije vermogen verstaat om over goederen te beschikken, die ons niet toebehooren, tegen de eenvoudige belofte van derzelve waarde terug te zullen geven. Hoe grooter dat algemeen crediet is, des te meer zullen de kapitalen in voortdurenden omloop zijn en zich in die ondernemingen vestigen, waar zij het meeste nut kunnen doen, terwijl de nijvere armoede zich meer en meer in de gelegenheid zal bevinden om met behulp dier kapitalen zich onafhankelijk te maken van de plutocratie, die nog maar al te zeer de lagere klassen onderdrukt.

Ofschoon het crediet in de eerste plaats gevestigd is op het vertrouwen, dat de persoon, aan wien het geschonken wordt, inboezemt, zoo dienen toch de waarborgen, welke het regt schenkt, voornamelijk tot versterking van dat vertrouwen. Het is immers natuurlijk, dat het crediet veel gemakkelijker zal worden verleend,

zich tot veel meer personen zal uitstrekken, wanneer men weet, dat zelfs dan, wanneer de gecrediteerde zijne verplichtingen niet zoude willen nakomen, de wet ons de middelen aan de hand geeft, om onze regten spoedig en volkomen te doen gelden. In zooverre kan men dus zeggen, dat de ontwikkeling van het crediet ten naauwste met de geheele regtsordering verbonden is; doch enkele regts-instituten zijn toch meer in het bijzonder bestemd, om de zekerheid en het vertrouwen in de onderscheidene verkeers-betrekkingen te waarborgen, waarom zij dan ook door sommige duitsche schrijvers, in tegenoverstelling van de regten, die het gebruik der goederen regelen, *Sicherungs Rechte* genoemd worden. 1)

Bij minder beschaafde volken is het crediet, voor zooverre bij hen daarvan sprake is, gegrond hetzij op een ingeboren gevoel van eerlijkheid, dat niet zelden bij onbeschaafde menschen in hoogere mate aangetroffen wordt dan in onze maatschappij, of wel op de schande, die aan het verbreken van de goede trouw vastkleeft; doch zonder twijfel heeft men reeds spoedig behoefte aan hechtere waarborgen gevoeld, en de regel *plus est cautio in re quam in persona* zal wel te allen tijde gegolden hebben. Ook bij de Romeinen vindt men al vroeg sporen van die overtuiging, en men kan ook in hunne regtsgeschiedenis de drie phases onderscheiden, die het zakelijk crediet overal met geringe wijzigingen doorloopen heeft.

De meest oorspronkelijke vorm, om zich het gebruik

1) Ahrens, Encycl., S. 645.

van eens anders kapitaal te verschaffen, bestaat in het verkoopen eener zaak, met beding van wederinkoop; dit was bij de Romeinen de fiducia. Later ging men over tot het afstaan van eene zaak, in het bezit van den schuldeischer, met behoud van den eigendom, zooals bij roerende goederen het pand, bij onroerende de antichresis. Eindelijk bereikt het zakelijk crediet zijnen meest volkomen vorm door het ontstaan van een zakelijk regt, waarbij de zaak, hoewel in het bezit van den schuldenaar blijvende, verbonden is om tot zekerheid van eenen bepaalden schuldeischer te dienen.

De eerstgenoemde vorm kan echter moeilijk onder het begrip van eene crediet-handeling worden gebracht; het vertrouwen, dat een hoofdkenmerk van het crediet uitmaakt, kan hier geen den minsten invloed hebben. Den koper is het volmaakt onverschillig, of de verkooper van zijn regt gebruik wil maken of niet; in de meeste gevallen zal de schade aan den kant van den verkooper wezen, die, in geldverlegenheid zijnde, zijn eigendom soms beneden de waarde verkoopen moct, zonder altijd de gelegenheid te hebben om hem weder in te koopen.

Alleen, dewijl daarin de kiem ligt, waaruit zich later het zakelijk crediet ontwikkelt, mag men den koop onder beding van wederinkoop bij de behandeling daarvan niet stilzwijgend voorbijgaan. Langen tijd was bij de Romeinen de fiducia het eenige middel, waardoor de mindere klasse der bevolking zich tegen de noodlottige gevolgen van eenen mislukten oogst of andere tegenspoeden, waardoor hunne middelen van

bestaan aangetast waren, konde beschermen, en veeltijds was het geneesmiddel even verderfelijk als de kwaal. 1)

Hoczeer ook de mogelijkheid, om tegen afgifte van een pand het genot van vreemde kapitalen te verkrijgen, een groote vooruitgang te noemen is, in vergelijking met den koop tegen beding van wederinkoop, toch is het duidelijk, dat ook de verpanding van zaken groote bezwaren medebrengt en zoowel voor onbemiddelde leeners als bij het opnemen van groote geldsommen geheel ondoenlijk is: zelden kunnen menschen van weinig vermogen zich geheel van zaken ontdoen, die eene waarde bezitten grooter of ten minste gelijk aan die der kapitalen, welke zij behoeven, en vooral voor hen, die tot de ontginning van landerijen kapitalen noodig hebben, die zij door hunne nijverheid productief willen maken, zoude het onmogelijk zijn om, bij gebrek aan personeel crediet, die kapitalen te verkrijgen.

Reeds vroeg heeft men die bezwaren ingezien en getracht door bijzondere voorwaarden de ongclegenheden van het pandregt of der fiducia zooveel mogelijk weg te nemen, doordat men den gecrediteerde in het bezit van de verpande goederen liet; doch het is duidelijk dat dit eigenlijk niets meer of minder dan een terugkeer tot het personeel crediet is, en de zakelijke zekerheid in een dergelijk geval alleen in naam bestaat. Eerst later vindt men de sporen van een zakelijk regt, dat het vermogen van den schuldenaar of een bijzonder deel daarvan, niettegenstaande de vervreemding, aankleefde en tot zekerheid van den schuldeischer dienen

1) Zie Mommsen, Röm. Gesch., 3. Aufl. I., p. 259.

moest. Dat echter het hypotheekregt zich bij de Romeinen minder ontwikkelde, en dat hunne bepalingen daaromtrent in onze tijden onvoldoende zouden zijn, laat zich ligtelijk uit de omstandigheden, waarin het Rom. rijk zich bevond, verklaren. De Romeinsche grondbezitters waren meestal tevens groote kapitalisten, die meer door woekerhandel en dergelijke praktijken dan door verbetering hunner eigendommen hun vermogen zochten te vermeerderen. 1) De belangen der kleine grondeigenaars werden vaak opzettelijk verwaarloosd, en de fiducia was voor de kapitalisten eene gemakkelijke wijze, om de met schuldenlast gedrukte eigenaars hunne bezittingen te ontnemen. Ten tijde van het keizerrijk was de openbaarheid des eigendoms voor de privaatsbelangen te gevaarlijk en zoude slechts een nieuw wapen voor het staatsalvermogen geworden zijn, zoodat de noodzakelijke voorwaarden voor een goed geordend hypotheekwezen bij de Romeinen niet bestonden. 2)

De openbaarheid des eigendoms, die eerste voorwaarde tot de ontwikkeling van het zakelijk crediet, was dus in het Rom. regt onbekend; in het Deutsche daarentegen werd niemand als grondeigenaar erkend, die niet door de openbare magt in den eigendom bevestigd was. 3) Deze openbaarheid steunde echter niet op economische maar op politieke begrippen, en daaraan

1) Mommsen, III, 439.

2) Im Zeitalter des Absolutismus war die Unvollkommenheit der Staatsmaschinerie das vornehmste Sicherungsmittel der Freiheit. Roscher, Syst. II p. 351.

3) Pols, over de openbaarheid des eigendoms, p. 4.

is het toe te schrijven, dat dezelve bij het veranderen van de politieke toestanden langzamerhand in onbruik geraakt is. In de middeleeuwen was ook het zakelijk crediet geen vereischte; de extensieve landbouw heeft weinig kapitalen noodig en de heerschende onzekerheid der rechtstoestanden, alsmede de onvervreemdbaarheid der grondeigendommen maakten, dat geen pand voldoende waarborgen gaf. Zoo konden bij de receptie van het Rom. recht ook de beginselen der geheimhouding en der algemeenheid van de hypotheeken weinig tegenspraak ontmoeten, ofschoon in sommige landen het volksgevoel er zich lang tegen verzette. 1)

Eerst sedert kort is de aandacht op het hooge gewicht van het zakelijk crediet vooral voor den landbouw gevestigd, de wijzigingen in den staatkundigen toestand der maatschappijen hebben het hunne daartoe bijgebracht. De wensch om den grondeigendom aan zijne onbeweegelijkheid te onttrekken, de aflossing der grondlasten, die onvereenigbaar zijn met eene vrije ontwikkeling van den landbouw, de behoefte aan kapitalen voor dien belangrijken tak van volkswelvaart, al die redenen hebben de ongenoegzaamheid van het vroegere hypotheekwezen doen blijken en eenen algemeenen wensch naar hervorming in het leven geroepen. Men heeft eindelijk ingezien, dat de overvloedige waarborgen tegen de hardheid der schuldeischers, de menigvuldige privilegies aan enkele bevoorregten toegkend, weinig zekerheid opleverden en groote lasten veroorzaakten, en dat de

1) Bv. in Wurtemberg waar het Romeinsche hypotheekwezen eerst bij de derde revisie van het landrecht is aangenomen. Roscher, Syst. II. 345.

geldleeners de onverdiende gunst die zij genoten, voor eenen prijs kochten, die hen in de onmogelijkheid stelde om door het credit verbeteringen van hunne eigendommen tot stand te brengen. 1) Indien dus, gelijk zoo velen beweren, de vrijheid van den grondeigendom en de ontheffing van de zakelijke lasten op verre na tot geene gunstige resultaten hebben geleid, indien in Frankrijk de boerenstand door eene overmatige schuldenlast wordt gedrukt, dan is dit geene reden om de vroegere toestanden terug te wenschen, maar om de onvolmaaktheid van het burgerlijk regt, dat den schuldeischer tot harde voorwaarden noopt, zooveel mogelijk weg te nemen. En wie kan het den geldschietcr ten kwade duiden, dat hij hooge interessen vraagt wanneer hij moet vreezen dat andere aanspraken hem zullen verhinderen om het pand, waarop zijne zekerheid berust, te gelde te maken; wanneer eene verkeerde openbare meening hem als een soort van roover brandmerkt, als hij de uitvoering van zijne verbindtenis vordert of wanneer de formaliteiten der expropriatie kosten met zich slepen, die bijkans met de waarde van het pand gelijk staan. 2)

Eene verbetering van de middelen ter begunstiging van het zakelijk credit, zal echter niet zonder gevaren

1) Dict. de l'Econ. Pol. voce Agriculture.

2) Une seule affaire de cette nature n'a pas duré moins de dix-sept ans. Cette saisie monstre a donné lieu à près de deux cents incidents, et à autant de jugemens et d'arrêts; la cour de cassation à été saisie à cette occasion de quatorze pourvois et les frais ne se sont pas élevés à moins de 400,000 francs. Wolowski, Dict. d'Econ. Pol. voce Hypothèques.

zijn. De gemakkelijheid om crediet te verkrijgen kan zoowel ten kwade als ten goede werken. Wanneer, gelijk in Frankrijk het geval is, de landbouwers meer aan de uitbreiding dan aan de verbetering hunner eigendommen hechten en de grond aldus tot eenen prijs stijgt, die niet in verhouding is tot de opbrengst, of gelijk in Rusland de gemakkelijheid der leeningen improductieve verkwistingen in den hand werkt, dan voorzeker is de werking van het crediet eene betreurenswaardige. Doch ook dan is de begunstiging van den geldleener, tegenover den crediteur, het minst noodzakelijk en de gestrengheid waarmede deze kan te werk gaan om op de eigendommen van den schuldenaar zijne vorderingen te verhalen, kan ten deele een afschrikkend voorbeeld zijn voor ligtzinnige leeners en ten deele een middel wezen om de eigendommen uit de handen van slechte bestuurders in die van meer geschikt te doen overgaan.

Algemeen is men tot de overtuiging gekomen, dat de hypotheekwetgeving slechts door de toepassing der beginselen van openbaarheid, bijzonderheid en prioriteit, volkomene zekerheid kan geven. Deze beginselen zijn in het Nederlandsch B. R. aangenomen, doch met beperkingen, die, hoe gering ze ook schijnen mogen, toch genoegzaam blijken te zijn om eene groote hinderpaal voor de vrije ontwikkeling van het zakelijk crediet te wezen.

Zal de openbaarheid niet in naam maar in werkelijkheid bestaan, dan is het ook noodig, dat de eigendomsregisters den waren eigenaar en de wezenlijke toestand van het goed, zoowel als de ligging, de uit-

gestrektheid en de zakelijke regten daaraan klevende, aanwijzen. Voor geen dier vereischten geeft ons B. W. voldoende voorschriften; de kennis van den waren eigenaar kan slechts dan verkregen worden, wanneer geene eigendomsovergang plaats heeft, zonder inschrijving in de openbare registers; bij ons wordt die inschrijving slechts bij levering en boedelscheiding gevorderd. Met de zakelijke regten, inzonderheid hypotheek, is het niet beter gesteld, daar de hypotheekbewaarder verplicht is tot de doorhaling, zelfs indien zij door onbevoegden gevraagd wordt. Eene zoodanige onregelmatigheid die onder onze wetgeving plaats kan hebben en werkelijk plaats gehad heeft, is genoegzaam om alle zekerheid waarvoor door andere bepalingen gezorgd is, ten eenen male ijdel te maken.

In 1860 heeft men door het aanbieden van een wetsontwerp betrekkelijk de wijze van overdracht van onroerende zaken, en de daarmede in verband staande verbeteringen van het hypothecair stelsel, getracht de wijzigingen in ons B. W. te brengen, die de onderzanding als noodzakelijk had doen blijken. Dit wetsontwerp is nimmer in behandeling gekomen. Hoeveel goeds het moge bevatten, tegenover de eischen van het zakelijk crediet, schijnt het mij onvoldoende. Slechts onder eene voorwaarde kan dat crediet zijne volle ontwikkeling bereiken, namelijk door de volkomene zekerheid der openbare registers, en deze bestaat niet, zoolang niet elke eigendomsverkrijging of ieder zakelijk regt, zal het tegen derden kunnen worden ingeroepen, aan inschrijving onderworpen is.

STELLINGEN.

I.

De beoefening der staathuishoudkunde is onmisbaar voor de kennis en de ontwikkeling van het regt.

II.

De associatie levert voor de arbeidende klassen een der krachtigste middelen op, om tot meerdere welvaart te geraken.

III.

De meening van DE MOLINARI (Journ. des Econ., T. 22 p. 277 sqq.), dat de vrije werkzaamheid van bijzondere personen eenmaal de functiën van het staatsbestuur zal vervangen, is onhoudbaar.

IV.

Minus recte cl. BÖCKING, Pand. § 161 docet praedium dominans esse servitutis subjectum.

V.

Codicilli non confirmati ejus qui ab intestato decesserit, non demum post confirmatos auctoritatem nacti sunt.

VI.

Rami XV pedibus altiores in agrum vicini impendentes, circumcidendi non sunt.

VII.

Het Engelsche constitutioneel beginsel: „That the freedom of speech and debates and proceedings in parliament ought not to be impeached or questioned in any court or place out of parliament,” is te regt in onze staatsinstellingen opgenomen.

VIII.

De verantwoordelijkheid der Ministers moet zich bepalen tot ongrondwettige daden en niet uitgestrekt worden tot handelingen van regering of bestuur.

IX.

Art. 130 Wetboek van Strafvordering bevat geene limitatieve bepaling van zamenhangende misdrijven.

X.

De arglistige verkoop van eens anders goed aan eenen koper ter goeder trouw, die het verkochte doet weghalen, stelt diefstal daar.

XI.

Roerende goederen kunnen volgens ons regt niet door verjaring verkregen worden.

XII.

Natuurlijke kinderen worden gewettigd ook door een huwelijk dat later nietig verklaard wordt.

XIII.

Art. 1299 B. W. is ten onregte in ons wetboek opgenomen.

XIV.

Minder juist is de bewering van Prof OPZOOMER, dat de overheerschende invloed van het Rom. regt

een bewijs is, dat het ons oorspronkelijk vaderlandsch regt aan de kracht van vrije en zelfstandige ontwikkeling ontbrak.

XV.

De trekker is niet gehouden, een prima wissel geleverd hebbende, later een secunda en tertia te geven wanneer dit niet bedongen is.

XVI.

Een hypotheek meer dan veertig dagen voor den aanvang van het faillissement bij overeenkomst beloofd, doch binnen veertig dagen gevestigd, is van kracht.

